

Dokumentation

MED ROMER FÖR ROMER

Nationell konferens för romska organisationer, kommuner och andra aktörer

23–24 oktober 2008, Södertälje. Hotell Scandic Skogshöjden

Dokumentationen innehåller ett urval av föreläsningarna och diskussionerna under konferensen, nämligen de som är direkt relevanta för kontakten mellan kommunerna och romer.

Innehållsförteckning

Sid 4: Romer en erkänd nationell minoritet – vad betyder det för kommunerna? Christina Johnsson, Forskningschef, Raoul Wallenberg Institute.

Sid 8: DO:s arbete med romers mänskliga rättigheter. Lars Lindgren, utredare DO

Sid 12: Romska grupper, traditioner, historia Angelina Dimiter-Taikon, föreståndare, Roma kulturklass, Stockholm.

Sid 15: Likvärdig skola? Romska barn i skolan. Mats Wennerholm, undervisningsråd, Skolverket.

Sid 19: Unga vuxnas strategier för egenmakt. Susanna Hedman, Enköping; Marija Ibisevic, Örebro; Thereza Eriksson, Göteborg; Michal Jono, Stockholm.

Sid 23: Romsk delaktighet i samhälls- och kommunala frågor. Johanna Sjöwall, utredare, Raoul Wallenberg Institute.

Sid 29: Finlands modell med nationella och regionala romska delegationer. Henna Huttu, ledamot, Delegationen för romska ärenden i Uleåborgs och Lapplands län, Finland.

Sid 32: Romernas politiska organisering i Europa. Soraya Post, Styrelseledamot i European Roma and Travellers Forum (ERTF)

Sid 35: Avslutande panelsamtal. Hur arbetar vi tillsammans i framtiden?

Sid 40: Miniseminarier

Sid 40: Träffpunkt Torpa – en mångkulturell mötesplats i Vänersborg för att nå äldre och anhörigvårdare med romskt ursprung. Eva-Lena Nilsson, projektledare; Nedmija Iseni, medarbetare.

Sid 42: Kvinno- och familjefrågor. Soraya Post, ordförande för IRWN; Sali Bogdanov, Bogdanov, ordförande för Lovara Tjejcenter, Thereza Eriksson, lärarassistent.

Sid 46: Brobyggare – skolans länk mellan elevens olika världar/Läroassistenter – en onyttjad resurs? Marian Wydow, Malmö stad; Mona Danielsson: Sundbybergs Folkhögskola, Manuel Tan-Marti, Delegationen för romska frågor.

Arbetsmarknadsprojektet Tsihko i Eskilstuna. Susanna Hedman, romsk aktivist; Rickard Nyman, romsk informatör.

Program för konferensen

Skribenter: Anki Wood och Petter Bolme/Global Reporting

Romer en erkänd nationell minoritet – vad betyder det för kommunerna?

Christina Johnsson, Forskningschef, Raoul Wallenberg Institutet

År 2000 antog Sverige Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter. Konventionen är rättsligt bindande och när Sverige skrev under konventionen åtog sig svenska att staten följa den.

I samband med undertecknandet erkände Sverige fem nationella minoriteter. Romerna är en av dem.

Konventionen innehåller en rad rättigheter – däremot innehåller den inte en definition av vilka grupper som kan räknas som kulturella eller etniska minoriteter. Det står bara att gruppens religion, språk, traditioner och kulturarv skiljer sig från majoritetens.

När Sverige skrev under konventionen skrevs också en proposition om minoriteters rättigheter, där man uttalade sig om vilka grupper som kan utgöra en minoritet. Några igenkänningsfaktorer är att det är en grupp med uttalad samhörighet som inte är dominerande i samhället, med en religiös och språklig tradition eller en kulturell tillhörighet som skiljer sig från majoritetens. Det ska också finnas självidentifikation hos individ och grupp.

– Självidentifikationen är viktig eftersom det kan finnas risk att majoritetssamhället pekar ut grupper eller individer utan att de själva identifierar sig som tillhörig minoriteten, förklarade Christina Johnsson.

Minoriteten ska utöver detta också ha historiska eller långvariga band med Sverige.

– Riktlinjen är att banden ska ha funnits sedan förra sekelskiftet.

Rättigheterna är både individuella och kollektiva, de gäller alltså såväl individen som hela gruppen.

Ramkonventionen är rättsligt bindande för Sverige. Sverige är skyldigt att genomföra rättigheterna i lagar och i praktiken.

Det finns ett antal grundprinciper i konventionen. De slår fast att varje människa har rätt att välja identitet utan att det länder dem till nackdel,

att det råder likhet inför lagen och förbud mot diskriminering. Staten ska vidta åtgärder för att främja full och effektiv jämlikhet i ekonomiskt, socialt, politiskt och kulturellt hänseende.

– Det är alltså inte diskriminerande att vidta åtgärder för att främja minoriteter – att ta till särlösningar. Det handlar om att lyfta en grupp till samma nivå som övriga samhället, att garantera alla mänskliga rättigheter, även dem som saknar kapacitet av olika skäl att tillgodogöra sig sina rättigheter. Att ge någon samma rättigheter som andra anses inte vara diskriminering, konstaterade Christina Johnsson.

Staten ska främja villkoren så att minoritetens kultur kan utvecklas och så att de väsentliga delarna av identiteten kan bevaras: religion, språk, traditioner och kultur.

Man ska eftersträva att integrera – men inte med mål att assimilera.

– Tvärt om ska man skydda mot assimilering.

Staten ska uppmuntra tolerans och interkulturell dialog och vidta åtgärder som främjar ömsesidig respekt mellan alla som bor i landet. Detta gäller främst utbildning, kultur och media.

– På kommunernas bord ligger främst frågor som rör utbildning och kultur, påpekade Christina Johnsson.

De civila och politiska rättigheterna omfattar rätten att demonstrera, att mötas, att bilda organisationer, samt rätten till yttrandefrihet och tanke-, samvets- och religionsfrihet.

Minoritetspolitiken berör också språket. Minoriteten ska ha rätt att utan hinder använda minoritetsspråket, såväl skriftligt som muntligt och både i privata och offentliga sammanhang.

Man har också rätt att få tala sitt språk vid kontakter med myndigheter.

– Men den rätten är begränsad till de förvaltningsområden där det bor många som tillhör en minoritet. I Sverige gäller detta i förvaltningsområden i norra delen av Sverige där många talar finska, samiska och meänkieli. Där ska man kunna prata minoritetsspråket i kontakten med myndigheter – och få svar på sitt språk.

– Man har också rätt använda sitt namn och att skriva det på det språk man använder i enlighet med sitt språks regler och inte enbart enligt majoritetens språk.

Under vissa förutsättningar ska kommunen sätta upp gatuskyltar på minoritetsspråket. Även detta gäller de förvaltningsområden där minoriteten bor samlad och har gjort så under lång tid.

Rätten till utbildning slås också fast. Staten ska främja forskning som främjar kunskap om minoritetens och majoritetens kultur, historia, språk eller religion.

Andra viktiga komponenter är utbildning av lärare och tillgången till undervisningsmaterial.

– Den här listan är ej komplett – man kan behöva gå ännu längre för att försäkra kunskaper om minoritetskulturen, kommenterade Christina Johnsson.

Minoritetsgruppen ska också ha möjligheter till utbildning på alla nivåer:

– Att skapa lika möjligheter till utbildning på alla nivåer knyter an till särlösningar. Man kan behöva vidta aktiva åtgärder för att det ska finnas förutsättningar till utbildning på alla nivåer.

I konventionen slås också rätten till utbildningsinstitutioner fast – det innebär att personer som tillhör minoriteter har rätt att etablera och sköta egna privata utbildningsinstitutioner. Staten kan stödja detta ekonomiskt – men måste inte göra det.

Rätten till utbildning i minoritetsspråk slås också fast, både rätten att lära sitt modersmål och rätten att lära på sitt modersmål – det vill säga rätten att få undervisning på sitt språk i vissa ämnen.

– Men även detta är begränsat till förvaltningsområdenas språk.

Staten ska skapa förutsättningar för effektivt deltagande i offentliga angelägenheter som särskilt berör minoriteten.

– I många länder har man gjort det på kommunal nivå – till exempel genom att vika platser kommunfullmäktige, inrättat särskilda rådgivande organ och eller självstyrande institutioner som behandlar frågor som rör minoriteten. Det finns olika former av kommunalt självstyre i olika Europeiska länder, och ramkonventionens rådgivande kommitté anser att ett effektivt deltagande kräver mer än rådgivning och intresserepresentation för att uppfylla rätten till deltagande.

Det finns ytterligare några rättsligt bindande internationella konventioner som rör minoriteter som också förstärker ramkonventionens innehåll:

- Artikel 27 i FN:s konvention om civila och politiska rättigheter.

– Denna konvention antog Sverige 1966. Den säger bland annat att personer som tillhör en minoritet har rätt att i gemenskap åtnjuta och främja sin kultur.

- FN:s deklaration om rättigheter för personer som tillhör en etnisk eller nationell, språklig eller religiös minoriteter.

- Artikel 14 i Europakonventionen.
 - Europakonventionen gäller som lag i Sverige, vilket innebär ett förbud mot diskriminering på grund av etnisk bakgrund.
- Europarådets stadga för historiska minoritetsspråk.
 - Den stadgan har speciell betydelse för kommunerna – här kommer modersmålet in, påpekade Christina Johnsson.

De internationella konventionerna får effekt på den svenska lagstiftningen. I Sveriges grundlag, Regeringsformen (1:2, 2:15), finns bestämmelser som alla myndigheter, inklusive de kommunala och regionala, måste följa.

Även diskrimineringslagstiftningen gäller för kommuner.

- Den gäller när kommunen är arbetsgivare, men omfattar även de förtroendevalda. Det kan alltså vara brottsligt om förtroendevalda diskriminerar. Det kan till exempel gälla vid upphandlingsfrågor.

Även skollagen måste läsas i ljuset av ramkonventionen.

- Det är alltså viktigt att kommunaltjänstemännen kan Ramkonventionen. Det är inte valfritt, man ska kunna den, förklarade Christina Johnsson.

Christina Johnssons redovisning avslutades med en frågestund, där en av deltagarna undrade om romer skulle kunna stämma kommuner för diskriminering till internationella fora.

- Det är komplicerat att svara på den frågan – man kan få olika svar från olika jurister och experter. Vad gäller den internationella rätten så kan enskilda inte gå till Europadomstolen och klaga på en kommun, utan enbart på staten. Staten har ansvar utåt för att kommunerna följer internationella förpliktelser.

- Det finns inte någon domstol som är knuten till Ramkonventionen. Det är inte heller möjligt att gå till FN eller Europarådet och klaga på att ens rättigheter i ramkonventionen blivit kränkta. Ytterligare en relevant konvention är Barnkonventionen, men dess kommitté kan inte ta emot klagomål eftersom barn per definition är minderåriga. De kan inte själva föra talan om rättighetskränkningar som drabbat dem.

DO:s arbete med romers mänskliga rättigheter,

Lars Lindgren, Utredare, DO

Sverige har skrivit under, ratificerat, Europarådets minoritetskonventioner. Sverige har också skrivit under en rad andra konventioner som rör mänskliga rättigheter och som är relevanta i sammanhanget.

– Det betyder att Sverige har tagit på sig att komma till rätta med de missförhållanden som romer som minoritet upplever och har erfarenhet av, förklarade Lars Lindgren.

Sverige har fått omfattande kritik från Europarådet om hur romers mänskliga rättigheter kränks och för att Sverige inte vidtagit tillräckliga åtgärder för att komma tillrätta med kränkningarna.

Ett samhällsområde där brister särskilt uppmärksammas är skolan, dels vad gäller läromedel och tillgång till lärare, och dels vad gäller skolans oförmåga att säkerställa en utbildning på lika villkor. Vidare har Sverige fått allvarlig kritik för att omfattande diskriminering av romer alltjämt sker och för att romer saknar möjligheter till inflytande.

– Förslag som framkommer i senaste rapporten från Europarådet är positiv särbehandling – alltså att Sverige ska använda tillfälliga särskilda åtgärder för att motverka effekterna av historisk och strukturell diskriminering. En annan viktig uppmaning är nödvändigheten av en övervakningsmyndighet för att garantera minoriteternas mänskliga rättigheter. DO ser det som en allvarlig brist att det inte finns i Sverige idag.

DO får in många anmälningar om diskriminering från romer och har drivit – och vunnit – ett stort antal ärenden i domstol. Dessa fall ger en tydlig bild av den situation som romer lever under i sin vardag i Sverige idag. En vardag som präglas av diskriminering och av att inte ha tillgång till sina mänskliga rättigheter.

- Att arbeta med frågor om romers mänskliga rättigheter innebär att man kommer väldigt nära ett samhälle som har allvarliga brister som påverkar romers möjligheter till ett liv på lika villkor och som kommer andra invånare till del. Vi har till exempel en samhällsstruktur som är uppbyggd kring en politisk representation. Man kan även säga att den politiska representationen är uppbyggd kring en rad informella regler om hur ett möte går till, vem som blir kallad till mötet, vem som får det

första, andra, tredje eller fjärde ordet och vem som i slutändan har haft tolkningsföreträdet till besluten som fattas.

Lars Lindgren konstaterade att Sverige har ett skevt, ojämnt samhällssystem som inte bygger på romsk delaktighet utan på ”den vite” mannens uppfattning om hur ett samhälle ska se ut. Inga eller mycket få romer är med i sammanhang där de politiska frågeställningarna formuleras och beslutas om.

Veckan före konferensen uppmärksammade media den mycket utsatta situation som några romska familjer i Göteborg lever under på en camping.

– Detta fall illustrerar allvarliga tillkortakommanden i vårt samhälle. I det här fallet finns det tydliga kopplingar mellan individuell och strukturell diskriminering.

En grundtanke i det svenska samhället och inom EU är betoningen på arbetsmarknaden som lösning på alla problem. Ett exempel på denna betoning är att det var först nyligen som Sverige införde en diskrimineringslagstiftning som omfattar andra samhällsområden än arbetsmarknaden. Det är först de senaste åren som DO kan driva ärenden som berör andra för romer viktiga områden såsom till exempel att kunna gå att handla mat utan att bli trakasserad.

Många av de rättigheter som tillkommer var och en bygger idag på att man är arbetstagare. Det här innebär att om man som rom kommer från Rumänien till Sverige så kan man bara komma in i trygghetssystemet om man är just arbetstagare.

– Endast på så sätt kommer man in i hela socialförsäkringssystemet med allt vad det innebär. Är det inte helt oacceptabelt att familjen i Göteborg hålls utanför samhället? Inte minst med tanke på den totala misär som kan råda för romer i Rumänien. Vad är det i vårt samhälle som gör att det är så svårt att erbjuda de här människorna en värdig bostad och ett värdigt liv?

Ett förslag som framkommit på de här familjernas situation har just varit att ge dem jobb i kommunen – alltså den gamla vanliga arbetslinjen.

I DO:s arbete är det tydligt att det inte finns några enkla lösningar för att komma åt de uppenbara kränkningar som romer upplever och har erfarenhet av. Det är ett komplext samhällsproblem som kräver en mängd åtgärder som går på djupet i det svenska samhället - en samhällsförändring.

– En förändring måste bygga på en förståelse och kunskap om hur den historiskt sanktionerade diskrimineringen av romer, antiziganismen med

olika former av negativa föreställningar om romer, påverkat och påverkar romers villkor i dag och hur dessa samverkar med romers situation idag kulturellt, ekonomiskt och socialt.

– En förändring måste också bygga på en insikt om och acceptans för att majoritetssamhället är präglad av denna historia och är bärare av normer och föreställningar som har sitt ursprung i denna inte särskilt avlägsna historia. Det gäller oss som individer, som makthavare och myndighetsutövare och våra institutioner. Det är viktigt att se hur dessa normer påverkar våra handlingar.

– Historielösa lösningar där vi enbart ser till individers förutsättningar och villkor här och idag kan få förödande konsekvenser och kan bidra till att vi skapar ytterligare diskriminerande strukturer och som därmed inte främjar romers mänskliga rättigheter.

Lars Lindgren beskrev hur han ser en röd tråd genom historien från fattigvårdens och senare socialtjänstens ingripande i romskt familjeliv.

– Samhällets övergrepp som tvångssterilisering och omhändertagande av romska barn har naturligtvis präglad såväl samhällets företrädare inom socialvården som romers förtroende för det svenska samhället.

Den praxis som länge rådde i dessa frågor har säkerligen påverkat romska kvinnors möjligheter att söka mödravård eller romska barns möjligheter till förskoleundervisning på lika villkor.

– Det kan inte heller uteslutas att socialtjänstens ingripanden mot romska barn bygger på en etnocentrisk norm med grumliga historiska rötter.

Utifrån DO:s perspektiv och erfarenhet att arbeta med de här frågorna är det uppenbart att varken arbetslinjen eller informationsinsatser som syftar till en attitydförändring gentemot romer ensamt kan leda till reella förändringar av romers livsvillkor.

– Det är viktigt att arbetet med frågorna tar sin utgångspunkt i rättigheter – i Europarådets minoritetskonventioner och andra MR-konventioner.

Det är också nödvändigt att kritiskt granska och förändra alla de strukturer och system vi har byggt upp och som bidrar till att romer kränks och förvägras möjligheten att vara en del av det svenska samhället på lika villkor.

Lars Lindgren menade också att det är nödvändigt att skapa ramar - regler och rutiner - som inte ger utrymme för att tvivelaktiga normer och attityder får genomslag.

– Min förhoppning är att dessa dagar kommer att ägnas åt på vilket sätt kommuner i sin verksamhet bidragit och bidrar till att romers mänskliga

rättigheter kränks och på vilka ett sätt den kommunala verksamheten kan främja romers möjligheter till ett gott liv, avslutade Lars Linder.

Frågor från seminariedeltagare:

- Beror det ökade antalet anmälningar från romer till DO på att situationen blir värre, eller på att fler anmäler när övergrepp sker?
- Det beror på att det inom romska organisationer och i romska familjer finns en ökad medvetenhet om rätten att anmäla. Men den allmänna utvecklingen gör romer mer synliga. Jag har inte underlag att säga att ju synligare en grupp är desto mer ansatt bli den – men det är mycket som talar för att det är så.

På frågan om antalet fall av omhändertagande av romska barn ökat svarade Lars Lindgren ett kort Ja.

En deltagare frågade hur Lars Lindgren kan hävda att socialtjänstens medarbetare har dåliga kunskaper om romernas historia och samtidigt koppla bristande förståelse och omhändertaganden till ett inflytande från historien.

- Jag menar att man måste vara vaksam på historiens inflytande. En sak är säker och det är att för romska familjer så är övergreppen inte en avlägsen historia och medvetenheten om det som hänt oroar.

Romska grupper, traditioner, historia – vad är gemensamt, vad skiljer?

Angelina Dimiter-Taikon, Roma kulturklass i Stockholm

Angelina Dimiter-Taikon påpekade att många tror att romerna är enda stor homogen grupp, men att detta inte stämmer:

– Vi är romer allihop men tillhör olika grupper: kaále, resande, lovari, kalderash och arli - som också kallas Gurbeti. Vi har olika klädstilar och vi talar olika dialekter.

Mer känt är att romerna ursprungligen kommer från Indien. Romernas rötter har spårats via språket, som härstammar från sanskrit.

– Många romer är inte säkra på om vi verkligen kommer från Indien. Men icke-romska lingvister säger att det är därifrån vi kommer - och då är det så tills vi hittat annan forskning, sade Angelina Dimiter-Taikon med en glimt i ögat.

Det har spekulerats mycket om vilka romerna egentligen är. Förr talades det om ”Lilla Egyptien” och denna föreställning har gett romer olika namn som Egyptys och Gypsies, zigenare och zigoiner.

– När vi fick minoritetsstatus ville vi ha tillbaka vårt ursprungsnamn. Rom betyder människa och därför kallas vi idag romer och vårt språk romanes. Svenska akademien gillade dock inte den formen utan döpte om språket till romani eller romska. Romani är det egentligen resandegruppen som talar.

Det finns många varieteter av romska och skillnaderna mellan dem kan vara stora.

– Under vår långa vandring på 2000 år växte olika varieteter fram. Men vi kan alla göra oss förstådda av varandra om det behövs. Språket är mycket viktigt för oss, det innefattar det kulturella tänkandet. I vårt språk finns vårt museum, vårt språk innehåller allt.

Emellanåt stöter Angelina Dimiter-Taikon på någon som fortfarande kalla romer för zigenare.

– Det gör mig inte illa om man säger så ibland. Det beror på hur man använder det och i vilket syfte. Man måste acceptera att det tar tid innan alla lärt sig och förstår.

Romerna spred sig från Indien över jorden. Många hamnade i Rumänien där de levde i slaveri under 300 år. De första romerna kom till Sverige på 1500-talet.

– De och den handel de bedrev välkomnades av Gustav Vasa, men Axel Oxenstierna tyckte inte om romer. Han ville inte att de skulle konkurrera med svenskarna om jobb.

Därför instiftade han en lag som sa att barn och kvinnor med omedelbar verkan skulle skickas ut ur landet. Männerna fick man hänga utan rättegång.

– Alla stack förstås – man ville inte bli hängd för att man är människa.

Några stannade dock kvar, de tillhörde káale- och resandegrupperna. De gjorde allt för att dölja att de var romer. De försvenskade till exempel sina namn.

En annan gren är Kalderash, den ryska stammen. Ungefär 500 av dem kom till Sverige i början av 1900-talet.

– Dit hör till exempel släkten Taikon. Vi kom inte för att vi levde i misär utan för att bedriva handel. Vi arbetade som kopparslagare, silver- och guldsmeder – som vallonerna. Vi drev tivoli. Vi utövade våra yrken och det gick bra, men det svåra var att vi inte fick någonstans att bo.

Romerna förpassades från ort till ort. De fick bo i tält, som det gick fort att packa ihop när det var dags att flytta.

– Det var ett evinnerligt packande. Men ibland hittade vi en snäll bonde som lät oss slå läger bo kvar ett tag.

Flyttandet och att de inte var mantalsskrivna gjorde att de romska barnen inte kunde gå i skolan. Lärarnas och andra föräldrars negativa attityder hjälpte inte heller.

– Det finns många romantiska föreställningar om livet i lägren – om kvinnor som dansar runt elden. Men så var det inte. Vi bodde på leråkrar eller i skogsdungar, i kyla och utan badrum och annan sanitet. Det var verkligen inte romantiskt. Elden i mitten var vår lampa för att arbeta, för hitta till rätt tält och för att hålla djur borta från lägret.

På 60-talet steg två mycket provocativa kvinnor fram på scenen. De var minst 30 år före sin tid, konstaterar Angelina Dimiter-Taikon, och lägger till att det inte bara var majoritetsbefolkningen utan även romerna som chockades av Katarina och Rosa Taikon.

– Det var ingen som trodde på dem när de sa att de skulle fixa bostäder åt romerna – men det gjorde de. Nästa år har vi 40-års jubileum av att integrationen inom skola och utbildning började.

Men Angelina Dimiter-Taikon menar att ett stort misstag begicks när integrationen startade. För att barnen skulle kunna gå i skolan krävdes att romerna skulle få fast bostad och för detta krävdes en fast inkomst. Romerna, som varit egna företagare och som rest från ort till ort för att arbeta, lät sig nu övertalas av kommunerna att ta emot socialbidrag så att de skulle kunna betala hyran.

– De gamla ville absolut inte ha fattigvård, men de gick med på det och de lydde tjänstemännen för att komma in i samhället. Men det var början på en dålig utveckling. Varför ska man jobba när pengarna ramlar in genom brevlådan?

Många led av den nya ordningen, de saknade arbetsgemenskapen och sysslolösheten ledde till alkoholism till misär.

När barnen började skolan placerades de ut i klasser efter sin ålder, inte efter förkunskaper och de fick följaktligen svårt att klara studierna:

– Många år senare var vi fortfarande analfabeter.

Under 70-talet kom en ny invandringsvåg med romer till Sverige. Många kom från Polen och via AMU-center och olika åtgärder kom den nyanlända snabbt in i samhället. Men det fanns fortfarande en baksida, påpekade Angelina Dimiter-Taikon:

– Problemen i skolorna och kring bostäderna fanns kvar – och kring jobben. Jag såg ett reportage från 60-talet om min farfar som sa att vi vill jobba. Jag är hans barnbarn och säger fortfarande samma sak: vi kan jobba och vi vill jobba.

– Efter 50 år står vi kvar och stampar. Vi var tvungna dra i nödbromsen – nu kräver vi att myndigheterna ska jobba MED romer och inte FÖR romer, avslutade Angelina Dimiter-Taikon.

Likvärdig skola? Romska barn i skolan.

Mats Wennerholm, Undervisningsråd, Skolverket

Skolverket och den nu nedlagda Myndigheten för skolutveckling har gjort ett antal utredningar och kartläggningar för att hitta de bästa insatserna för att stödja romska elever. Diskussioner har också förts med romska grupper under flera år.

– Alla barn i Sverige ska erbjudas en likvärdig skola. Det innebär att man måste göra speciella insatser för vissa grupper, sade Mats Wennerholm, från Skolverket.

Skolverket har haft fyra uppdrag som gäller romer under de senaste åtta åren. Den senaste studien kom 2007, är skriven av Lena Hammarberg och heter ”Romer i skolan, en fördjupad studie”. 2005 hade Skolverket i uppdrag att beskriva situationen för alla fem nationella minoriteter. Övriga uppdrag har handlat om att hitta metoder för att hjälpa romska barn att klara sig bättre i skolan.

– De här insatserna har gjorts i samarbete med romska representanter och romska barn – det är en förutsättning för att resultatet ska bli bra.

Mats Wennerholms bedömning är att utvecklingen i skolan rör sig åt rätt håll, både vad gäller statens insatser och på kommunal nivå. Han frågade konferensdeltagarna om det stämmer, och han fick ett tydligt JA till svar.

Mats Wennerholm sammanfattade de områden och metoder Skolverket arbetar med i några punkter:

- Förskoleverksamhet i samarbete med romska föräldrar.
- Insatser i skolan ska vara långsiktiga, uthålliga och ske i samarbete med romsk personal.
- Uppmärksamma och åtgärda diskriminering.
- Rätt till likvärdig undervisning med höga förväntningar på skola och på romska familjer.
- Underlag för beslut måste förbättras.
- Skapa förutsättningar och stimulera till modersmålsundervisning.
- Skolans informationsansvar om nationella minoriteter.
- Utveckla validering och studiefinansiering för vuxna romer.
- Utveckla distansundervisning för elever och vuxenstuderande.
- Samverkan mellan myndigheter och romska organisationer.

- Öka jämställdhet, förbättra skolgång och häv utanförskap.
- verksamhet, på undervisningen för romska barn. Och på föräldrar att de ser till att barnen kommer till skolan.

Mats Wennerholm menade att den viktigaste utvecklingsmöjligheten ligger i att satsa på behöriga lärare med romsk språk- och kulturbakgrund i de skolor där det finns romska elever.

– Fler lärare med behörighet är nödvändigt för att de nationella minoritetsspråken ska hållas levande och utvecklas.

Där det finns romska barn och ungdomar bör det finnas romska lärare med insikter och kunskaper, men även som förebilder, brobyggare och en kontaktmöjlighet för föräldrarna.

– För flera av minoritetsspråken krävs också under en övergångstid extraordinära fortbildningsinsatser så att även lärare utan formell behörighet kan ge en bra undervisning.

I skolverkets publikationsdatabas finns material på de olika romska språken som lärare och assistenter kan använda sig av. På Skolverkets hemsida (www.skolverket.se) hittar man längst upp länkar till verkets olika webbplatser. En av dem är ”Tema modersmål” (<http://modersmal.skolutveckling.se>). Där finns ”Temaplats romska” (<http://modersmal.skolutveckling.se/romani/>) med material på kelderash, men också på arli och lovari. Materialet på kale och resande romanes behöver dock byggas ut. Det finns också material på svenska om skola, utbildning och romsk kultur i databasen.

– ”Temaplats romska” ska bli en mötes- och resursplats. Där kommer man också att hitta tidningen Romani glinda och Sveriges radios sändningar på romska. Temaplatsen riktar sig främst till lärare och föräldrar.

En annan av Skolverkets satsningar gäller distansundervisning. Det finns redan distansundervisning för vuxna romer, men nu finns även kurser för barn på grund- och gymnasieskolan. ”Sofia distansundervisning” erbjuder arli steg 1, kelderash steg 1-3 samt lovara steg 1-3 på distans för elever 12-16 år. Kurserna väntar på elever men än så länge har bara några få kommuner vågat prova den här undervisningsmodellen. Skolledare är tveksamma. Regleringar är ännu inte klara för distansundervisning på grundskolan. Se exempel innehåll i några kurser:

http://modersmal.skolutveckling.se/index.php?option=com_content&task=view&id=407&Itemid=61

Länk till Sofia distans kursutbud:

http://www.sofiadistans.nu/prog_blanketter/Minoritetserbjudande_2008.pdf

– Om det saknas modersmållärare i en skola kommer eleven att kunna kommunicera med en lärare i en annan del av landet. Den nya tekniken ger spännande möjligheter, konstaterar Mats Wennerholm.

Till stöd för distansundervisningen finns materialet på ”Temaplats modersmål” med listor på teman och arbetsuppgifter.

Regeringen har beviljat resurser för nya läromedelssatsningar under 08 – 09:

- Läromedel, läseböcker för språkutveckling till tre språkvarieteter på tre nivåer, 9 böcker.
- Metodhandbok kopplad till den romska ramkursplanen.
- Samtalsmaterial föräldrar-skola, kale romska.
- En skolgrammatik, En kartläggning av läromedel samt Internetresurser.
- Antologi med texter för barn på nationella minoritetsspråk.
- Komplettera distanskurser för lovari och arli.
- Läsebok för kale.
- Lexin kompletteras med bild- och ljudordlista på fyra språk varieteter.
- Temaplatser på nätet för romska, arli, kelderash och lovari byggs ut.

Konferensdeltagarna hade många frågor till Mats Wennerholm efter anförandet. Den första gällde varför skolorna inte anställer de elevassistenter som utbildats för att stödja romska elever. De har inte svensk lärarexamen, men är lika fullt lämpliga att arbeta som modersmållärare, kommenterade frågeställaren:

– Skolverket ser gärna att kommunerna satsar på lärarassistenter med fortbildning och tillsvidareanställningar. Det är möjligt att kommunerna vill prioriterar behöriga lärare, men i det här fallet är det behovet av romsk kulturkompetens som ska vara det avgörande, svarade Mats Wennerholm och fortsatte:

– När det gäller modersmålsundervisning har romska barn lägre delaktighet än andra barn som har rätt till verksamheten. Det är knappt 30 % av dem som har rätt till denna undervisning som deltar. Vi är mycket bekymrade över detta.

Fred Taikon från Romani glinda skrädde inte orden och konstaterade att det är oacceptabelt att skolorna inte anställer assistenter:

– Skolorna säger att de inte har råd, men det beror i grunden på en otrolig slapphet att man inte sett över romska barns situation. Många romska barn är dyslektiker, men trots att vi krävt det har ingen utredning gjorts om detta, sade Fred Taikon.

– Vi ser stora behov vad gäller romska elever. Vi påpekar det för kommunerna, vi tar fram resursmaterial och vi stöter på utbildningsdepartementet. Men i slutändan är det kommunernas ansvar att bemanna och ge resurser. Tyvärr drabbas inte bara romska barn. Den här typen av stöd ses som projekt som får tidsbegränsade medel – sen tar pengarna slut. Tyvärr är romska lärarassistenter mycket hårt drabbade av detta.

På frågan om detta är ett uttryck för diskriminering av romer svarade Mats Wennerholm att det gäller även barn med annan etnisk bakgrund:

– Nej jag ser inte att det gäller särskilt för romer. Det är en fråga om hur man satsar sina resurser.

En åhörare berättade att hennes son får hemspråksundervisning i finska men inte i romanes. Hon undrade hur hon ska gå vidare och kräva undervisning utan att det blir bråk så att barnet blir lidande av att hans mamma ställer krav.

– Kommunen måste hålla sig till lagar och regler. Man har rätt till modersmålsundervisning om det finns en lämplig lärare. När det gäller minoritetsspråken räcker det att det finns en enda elev. Men om kommunen inte hittar en lämplig lärare har den rätt att neka att anordna undervisningen.

Unga vuxnas strategier för egenmakt

Samtal mellan unga vuxna från olika romska grupper om deras förutsättningar och möjligheter att finna egna vägar i framtiden

Deltagare:

Susanna Hedman, kaalegruppen, Enköping

Marija Ibisevic, arliggruppen, Örebro

Thereza Eriksson, resande- och lovarigruppen, Göteborg

Michal Jono Stankov, lovarigruppen, Stockholm

Moderatorn Margit Silberstein inledde med att fråga hur det är leva med dubbla identiteter och vilket förhållningssätt de fyra har till detta.

Berättar ni till exempel att ni är rom när ni söker jobb?

Thereza Eriksson:

– Jag har ett svenskt namn, men om någon ändå frågar mig varifrån jag kommer, så berättar jag att jag är rom.

– Det förhållningssättet har kostat mig en hel del. Men jag tar hellre det än att förneka vem jag är. Dessutom kommer det ju ofta fram förr eller senare. Jag avstår hellre från ett jobb än att börja arbeta och sen märka att de hittar på någon anledning att få mig att lämna arbetsplatsen när de räknat ut att jag är rom.

Susanna Hedman är klädd i kaalegruppens traditionella sammetsklänning. När hon ringer på en jobbannons blir hon ofta väl mottagen och kallad till intervju:

– När jag sen dyker upp i min klänning får jag ofta frågan ”Har du kommit fel eller”? Ibland får jag höra att intervjun tyvärr blev inställd för att de just hittade en person de ville anställa. Om intervjun blir av märks det syns tydligt hur chockade alla är och att de förtvivlat funderar på hur de ska klara sig ur det här. Ibland har jag fått höra att de är rädda att alla andra ska sluta om de anställer mig.

– Nuförtiden säger jag på telefon att jag är finsk rom – men jag påpekar att jag är bäst, säger Susanna Hedman med ett skratt.

Michal Stankov:

– Jag är en av dem som inte talar om att jag är rom just på grund av att jag inte vill förlora chansen att visa vad jag går för. Jag tar itu med fördomarna senare. Jag gör det för att skapa de bästa förutsättningarna och så att jag ska få syssla med det jag utbildat mig till.

– Visst är jag medveten om att jag förställer mig och efter en tid blir det jobbigt, men vi har levt med det här i många hundra år – vi är vana att smälta in, att byta namn. Jag kan flera språk, polska, ryska och ungerska. Jag brukar säga att jag är halvryss med rötter i Indien.

– Jag tror egentligen inte att de andra är rasister – jag skyller det på dåliga kunskaper om romer i Sverige. Jag har valt att långsamt komma ut med att jag är rom. Jag märker att det är lättare nu för att de känner mig, de tycker att det är intressant – och nu kan vi börja skoja om det. Det är härligt.

– Samtidigt vill jag inte att mina barn ska behöva dölja vem de är. Jag hoppas att samhället har förändrats när de är större. Men de märker förstås att jag säger motstridiga saker. När vi var på middag hos en kollega sa jag åt dem att inte prata romska - men hemma tjarar jag jämt om att de ska göra det. När jag var liten pratade vi aldrig om sånt – man bara visste hur man skulle göra.

Men hur ska man motverka diskriminering om man inte erkänner att man tillhör en minoritet?

Susanna Hedman:

– Jag tror att information är nyckeln. Jag tror på den personliga kontakten, som när jag är ute och föreläser. När jag pratar med människor märker de att de känner igen sig, de säger att de inte trodde att zigenare kan vara som jag. De ser att det inte är så illa – att vi inte är så hemska trots allt. Jag förstår dem som håller sin bakgrund hemlig, det är jättejobbigt att ta allt.

Vad tänker ni om Malmörapporten som visar att så få romska barn där går i skolan?

Thereza Eriksson:

– Jag tänker att det är verkligheten, det är inte alls främmande för mig. Men visst är det förskräckligt att det kan vara så i Sverige idag.

– Vi är många romer som har utbildat oss till lärarassistenter för att kunna stödja romska skolbarn. Jag var en av de första som gick Sundbybergs folkhögskolas lärarassistentutbildning. Skolorna i Stockholm var mycket oroliga för att de romska barnen hade låg motivation och hoppade av innan de gått ut nian. Vi gick utbildningen för att vi ville bli länken som skulle hjälpa dem att klara skolan.

– Men när vi var färdigutbildade var det ingen skola som ville anställa oss. Vi gick ut i radio, tidningar och andra medier och vi frågade varför de bett om hjälp men sen inte anställde. Det gjorde att en del projektanställningar infördes.

– Mycket av skolproblemen är kommunernas fel för att de inte lägger till de resurser de kan.

– När jag växte upp var skolan fruktansvärd för mig. Ända till femte klass drömde jag om att bli advokat, men lärarna sa till mig att eftersom jag är rom så skulle jag gifta mig och stå vid spisen. När de förstod att jag mådde dåligt i skolan sa de att jag bara behövde komma när jag själv ville. Jag hoppade av när jag skulle börja sexan. Vi bodde i husvagn då och jag kunde inte få skolskjuts. Det gjorde det samma att vi har skolplikt i Sverige. När vi flyttade till en lägenhet var jag gammal nog att börja i nian – men självklart kunde jag inte hänga med på lektionerna och då fick ju lärarna rätt. För mig blev familjen och gemenskapen den enda tryggheten.

– Men till slut kände jag att jag ville ha ett arbete som riktade sig till min folkgrupp och till barn. Jag ville hjälpa dem att förverkliga sina drömmar. Jag tror att många romer nöjer sig med att drömma, de tänker att de ändå inte får något jobb och att vi bara får smulorna av kakan.

– Därför vill jag uppmana kommunrepresentanterna att ta kontakt med lokala romska föreningar. Det är bristen på kontakt med majoritetssamhället som gör att vi stått och stampat sen 60-talet. Var inte rädda att ta kontakt med de romska föreningarna. Ta gärna kontakt med de romska brobyggarna i landet till exempel i Malmö, eller i Göteborg där jag arbetar.

Marija Ibisevic är yngst av paneldeltagarna och hennes erfarenhet skiljer sig något:

– Jag har inte gått igenom det ni andra beskriver, jag har fått stöd från mina föräldrar och min hemspråkslärare och jag var den första romska tjejen i Örebro som gått ut gymnasiet.

– Jag tror att det betytt mycket för andra romska flickor. Nu är det 14 romska tjejer som går på gymnasiet i Örebro.

– Vi har en romsk lärare i skolan, Naim Tahiri, och han har betytt jättemycket. Han var vår handledare både på fritiden och i skolan. Jag tror att det är mycket viktigt att modersmålsläraren kan ge extra hjälp i skolan. I Örebro finns också föreningen Örebros Romska Träffpunkt, där tjejer träffas i grupp. Vi vill få bort bilden att romska tjejer ska gifta sig och laga mat och inget annat. Vi har många aktiviteter och alla går i skolan och satsar hårt.

– Har det här funkat i Örebro kan det fungera även på andra ställen.

Susanna Hedman inflikar att en finsk skola i Eskilstuna har anställt en romsk lärare och en vaktmästare.

– De hade så mycket problem och kontakterna med föräldrarna fungerade inte. Nu ser barnen att det finns romer på arbetsmarknaden och det har påverkat dem djupt.

Michal Stankov fick också höra att romer inte fungerar på arbetsmarknaden:

– På KTH sa de inte att jag inte skulle klara det, men de sa att romer och invandrare kommer att få det svårare. Det var bra – de förberedde oss för hur det skulle bli. Det räcker inte med diplom och utbildning utan man måste kämpa hela vägen för att det finns fördomar.

– Självt gav jag upp i 9:an. Jag påverkades starkt av inställningen både hos romer och i övriga samhället. Ska man utbilda sig måste man ha en bild av ett mål och känna att det är värt att satsa. Därför är det viktigt med fler förebilder och brobyggare.

– För mig vände det när jag tog en avancerad nätverksskurs. Jag var tekniknörd och det gick bra och läraren sa till mig att jag skulle söka jobb som kursledare. Jag blev häpen – skulle jag hålla kurs? Jag pratade med rektorn, men jag hade ingen arbetslivserfarenhet. Jag såg då att jag hade fått chansen om jag hade satsat tidigare, så jag gick tillbaka och gjorde klart gymnasiet och sedan tekniskt basår och därefter gick jag vidare till KTH. Och nu har jag ett fint jobb.

– Att välja en annan väg än resten av gruppen är också oerhört svårt. Man slits mellan familjen och övriga samhället. Jag måste hela tiden visa att mitt romska arv inte går förlorat. Jag vill ha rätt till båda mina kulturer, jag vill visa att jag kan vara både en del av en majoritet och en minoritet.

Liisa Larsson, metodutvecklare som arbetar med invandrarfrågor i Borås, berättade att hon har i uppdrag att skriva handlingsprogram för samtliga fem minoriteter i Borås. Hon har kontakt med fyra av grupperna, men hon har inte hittat rätt metod för att arbeta med den romska gruppen. Hon undrade om panelen kunde förklara varför de inte vill tala med henne.

– Jag kan tänka mig att beror på hur man presenterar sitt arbete. Våra historiska erfarenheter av handlingsprogram är inte så bra – och därför låter ordet skrämmande. Man undrar alltid vad det egentliga syftet är när myndigheterna kontaktar en. Men jag kan hjälpa dig och fungera som en länk till de lokala föreningarna, svarade Thereza Eriksson.

Romsk delaktighet i samhälls- och kommunala frågor

Johanna Sjöwall, utredare, Raoul Wallenberg Institutet

Johanna Sjöwall redovisade en del av en studie om romers rätt till effektivt deltagande som hon medverkat till att ta fram. Johanna presenterade den del som speciellt behandlar romers rätt till delaktighet på kommunal nivå. Hon började med att konstatera att romernas skydd av och tillgång till de mänskliga rättigheterna alltid har varit helt beroende av omvärldens behandling och syn på dem.

– Det innebär att de konstant varit utsatta för historiska pendelsvängningar som har att göra med ekonomi och politik. Till exempel kan den nuvarande finansiella krisen att påverka romer särskilt hårt, när romska ärenden utsätts för hårdare konkurrens när medlemmar ur majoritetsgruppen riskerar att hamna i marginalen. Statusen som nationell minoritet är dock ett sätt att motverka denna utsatthet – genom den ska romerna garanteras vissa rättigheter som ska gynna deras utveckling och chans till lika förutsättningar, oavsett samhällssvängningarna.

Kommunerna har en nyckelroll, konstaterade Johanna Sjöwall. I kommunerna finns människor med erfarenhet och kompetens och här är möjligheterna till kontakter som störst för att både hitta romerna genom olika verksamheter i kommunen och även se till att deras tillgång till skola, förskola, bostad, arbete, föreningsliv och antidiskrimineringsarbete säkerställs.

– Dessa möjligheter måste tas tillvara. Kommunernas medarbetare har därför en avgörande roll för att trygga och stärka de romska grupperna i Sverige. Det finns goda möjligheter till att utöka romers deltagande och påverkan på lokal nivå. Men det blir ingen hållbar framtid om inte förändringsarbetet genomförs tillsammans med romer – inte för romer.

I Europarådets ramkonvention för skydd av nationella minoriteter finns några nyckelartiklar. **Artikel 15** handlar om **rätten till effektivt deltagande**:

”Parterna ska skapa nödvändiga förutsättningar för att den som tillhör nationella minoriteter effektivt skall kunna delta i det kulturella, sociala

och ekonomiska livet samt i offentliga angelägenheter, särskilt sådana som berör dem.”

– Denna rättighet är vid och stor, samtidigt vet vi att romer är den grupp som är minst representerade, svårast att nå och lägst utbildade.

Men i artikel 4.2 slås rätten till särlösningar för att utjämna ojämlika förutsättningar fast:

”Parterna åtar sig att där så är nödvändigt vidta lämpliga åtgärder för att inom alla områden av det ekonomiska, sociala, politiska och kulturella livet främja fullständig och effektiv jämlikhet mellan personer som tillhör en nationell minoritet och personer som tillhör majoritetsbefolkningen. I detta hänseende skall parterna ta vederbörlig hänsyn till de särskilda omständigheterna för de personer som tillhör nationella minoriteter.”

Johanna Sjöwall har gjort ett antal intervjuer med romska representanter och med tjänstemän som arbetar med romska frågor i samband med sin studie. Några citat visar att många som varit aktiva länge börjar tappa hoppet om möjligheten till deltagande:

”När man bjuds in till att delta i till exempel samråd och sedan ser att det inte leder till något eller att det inte finns tillräckligt med intresse för att få det att fungera, så tappar man lusten och tilliten. Man orkar liksom inte hålla på hur länge som helst att hoppas.” (Romsk kvinna, juni 2008)

– Många nämner systrarna Taikons arbete i början av 60-talet. Det finns nu en ackumulerad frustration att inte mer hänt, konstaterade Johanna Sjöwall.

Å andra sidan, understryker hon, finns det nu juridiska verktyg, romska och icke romska aktivister, erfarna tjänstemän – det vill säga även en ackumulerad bas av kunskaper att tillgå.

Förändringar börjar inifrån och på gräsrotsnivå – men det institutionella stödet från kommunala tjänstemän och från staten krävs också.

– Man måste finnas med i hela beslutskedjan – inte bara bli tillfrågad i sista instans. Man måste ”ha tillgång till kafferummet”, som en romsk aktivist uttryckt det. Det är så mycket som händer i de informella samtalen, det är ofta då idéer kläcks, förklarade Johanna Sjöwall.

Något som legat romerna i fatet är att de inte är en homogen grupp – men det får inte vara ett hinder som stoppar arbetet. I intervjuerna kommenterade en kommunalpolitiker detta:

”Man måste tala med romerna och hitta former för deltagande även om det är mycket splittring. Vi kan inte stanna vid att ’så länge de inte kan

komma överens så kan vi inte lyssna på er (romerna)'. Det är dags att komma över det stadiet och vara mer flexibla.” (Kommunalpolitiker, augusti 2008)

De nationella minoriteterna är inte en fråga som finns på den dagliga politiska agendan i kommunerna.

– Som aktivist känner många sig att de är betraktas som besvärliga. Romska ärenden i sig upplevs som besvärande – det är en stor svårighet för den här gruppen. För romer gentemot tjänstemän, men också för tjänstemän gentemot sina chefer.

”Som romsk aktivist kommer man alltid till en punkt är man känner att man inte kan kräva saker som en jämlik, att inte kräva för mycket på en gång eller gå på för hårt. Man måste liksom ge vika lite för att inte betraktas som för besvärlig. Det blir ett dilemma.” (Romsk kvinna, 2008)

– De grupper som organiserar sig får på lång sikt större möjligheter till egenmakt, konstaterade Johanna Sjöwall.

Samhillsdeltagande kan se ut på många olika sätt. Politiskt deltagande kan till exempel vara:

- Ett visst självstyre.
- Romsk representation i kommunfullmäktige
- Centralt placerad sakkunnig tjänsteman i romska frågor i kommunen, eller i berörda stadsdelar.
- Rådgivande organ på lokal nivå.
- Att romer kandiderar för ett politiskt parti i kommunen, eller är medlem i ett parti.
- Att rösta

Johanna Sjöwalls enkät, som skickats till tjänstemän och romska aktivister, visar att tjänstemännen har mer tilltro till att den bästa vägen till effektivt deltagande går genom att romerna engagerar sig politiskt, medan romerna själva oftare anser att sakkunniga tjänstemän (romska eller icke romska) och rådgivande organ (med jämlik romsk representation) är effektiva vägar till inflytande.

Andra former för att garantera effektivt samhillsdeltagande är att finnas representerad inom offentliga institutioner.

– Men det kräver att romer anställs så att de finns där kontinuerligt och inte bara under en projektperiod eller i samband med ett visst problem. Det finns idag tendenser till ett instrumentellt användande av romer som varken gynnar kontinuitet eller ömsesidigt förtroende.

Att arbeta inom media, att driva sina frågor lokalt, eller att vara med i någon av folkrörelsesveriges alla organisationer är ytterligare ett kompletterande sätt att vara delaktig.

– Romerna har ett visst engagemang av den här typen, men det är i stor utsträckning riktat mot den egna gruppen. Det handlar ofta om medlemskap i frikyrkor och samfund som gör stora insatser i lokalsamhället, eller ett engagemang i kulturfrågor som teater och musik.

Att tillverka egna tidskrifter och att skriva om egna rättigheter, aktiviteter och händelser som berör gruppen är en annan viktig funktion.

– Det finns inte så många exempel på det idag, men de som finns bör stödjas i större utsträckning och nya stimuleras.

Andra erfarenheter som bidragit till ökat deltagande är till exempel samråd på lokal nivå. I dag sker samråd främst rörande sociala ärenden och romernas skolsituation. Dessa samråd är dock inte formaliserade. Det har även funnits exempel på lokala arbetsgrupper i till exempel Göteborg och Malmö, där romer och berörda tjänstemän och politiker regelbundet kunde träffas och behandla ärenden som berörde den romska gruppen. Idag finns inget sådant lokalt exempel i Sverige. Folkhögskolorna, speciellt de med speciell inriktning på romska grupper och kurser för romer, spelar en viktig och stor roll, liksom brobyggare och antidiskrimineringsbyråer samt arbetsmarknadsinriktade projekt.

Men det finns också hinder:

Diskriminering mot romer är fortfarande mycket omfattande på alla nivåer.

Brist på ömsesidigt förtroende. Statliga, regionala och kommunala myndigheter saknar förtroende för romerna och romerna saknar förtroende för dessa instanser.

Brist på kunskaper hos myndigheter och media om romernas levnadsvillkor.

Brist på kunskaper om romernas rättigheter som nationell minoritet hos majoritetssamhället, myndigheter, politiska partier, media - och hos den romska gruppen själv.

Denna brist på institutionaliserad kunskap – som ytterligare försvagats genom decentraliseringar och det kommunala självstyret - har inte gynnat romerna.

I regel saknas till exempel handlingsplaner på kommunal nivå, vilket är en rättighet för de nationella minoriteterna.

Romer har dessutom som nationell minoritet rätt till särlösningar. Men detta saknar politiskt stöd idag.

Det finns en hel del att göra för att skapa förändring inom kommunerna. Johanna Sjöwall nämner antidiskrimineringsarbete, att arbeta med frågan inom kommunal förvaltning och gentemot lokala medier. Politiskt medbestämmande och påverkansarbete är viktiga insatser, liksom samordning inom kommunen och mellan olika kommuner.

Den romska kunskapsbanken måste tas i anspråk och det institutionella minnet måste byggas upp.

– Det gäller att ta vara på alla erfarenheter och systematisera. Det finns stora möjligheter till förändringar. Malmö Stad har till exempel just gjort en belysande inventering som kan fungera som en förebild.

Det finns många andra förslag på Johanna Sjöwalls lista – från seriösa diskussioner om särlösningar till att ta vara på romsk personal inom kommunen och att rekrytera upp utbildade romer.

– Det är inte trevligt att Sverige får kritik från EU och FN. Sverige är föregångare internationellt och då gäller det att kommunerna ligger steget före när det är dags för inspektion.

– Det bästa kommunerna kan göra är att söka upp romerna där romerna finns! Men det är inte alltid lätt att närma sig romska gruppen. De är ofta misstänksamma och trötta på att bli studerade. Därför är det viktigt att upparbeta kommunikationskanaler på sikt och ge det tid. Därefter att man är medveten när man sätter igång nya projekt - att man tillsammans med romerna etablerar en behovsanalys, baslinje, realistiska mål och formulerar indikatorer på framgång. För att det ska vara hållbart är det viktigt att arbetet är rimligt att uppnå både på kort och lång sikt.

Särlösningar är viktiga för att arbetet ska framskrida. Det finns särlösningar som är kontroversiella och andra som inte är det. Informationssatsningar, handböcker och öronmärkta pengar för utbildning får ofta stöd, medan speciella insatser för anställning och kvotering kan stöta på mycket motstånd och är inte heller idag tillåtet enligt svensk lag. Eftersom lagstiftning mot diskriminering inte visat sig vara tillräckligt effektivt för att romerna ska ges tillräckliga möjligheter att konkurrera om arbeten och studieplatser till exempel, är det viktigt att man börjar bearbeta frågan även på lokal nivå. Påtryckningarna från Europarådet växer och de konkreta exemplen på positiva åtgärder runtomkring i Europa blir allt fler.

Johanna Sjöwall lyfter bland annat fram att lokala rådgivande organ kan vara en bra metod för att öka romernas inflytande på kommunal nivå.

Det är dock viktigt att först tänka på vilken roll det rådgivande organet ska ha, vilket mandat och vilka funktioner, dess sammansättning och arbetsmetoder.

– Oavsett vilken modell som förespråkas, är det allra viktigaste att alla förändringsprocesser måste vara accepterade och förankrade bland romerna.

En av konferensdeltagarna kommenterade att ordet särlösningar ger obehagliga associationer. Johanna Sjöwall höll med och förklarade att man också kan säga positiv särbehandling, i motsats till den historiska negativa särbehandlingen. Positiva åtgärder är en annan benämning.

På frågan om vilka särlösningar hon själv tycker är mest realistiska svarade Johanna Sjöwall:

– Utbildningsinsatser för att sprida kunskaper om rättigheter på alla nivåer och olika riktade utbildningsinsatser för romer. Men det är också viktigt att anställa romer. Man måste vara medveten om att om det finns en stor grupp romer i kommunen så finnas det ett mervärde i att romerna har en representation, inte minst för att öka trovärdigheten. De kommunala institutionerna behöver romerna.

En konferensdeltagare påpekade att tjänstemännen ibland måste verka som lobbyister, men om ett erkännande av den nationella minoriteten finns i kommunens mångfaldspolicy är det lättare för tjänstemännen att agera.

– Ja, det är orimligt att det ska falla på enskilda eldsjälar att driva frågan om romernas rättigheter. Det politiska stödet på alla nivåer är viktigt annars går inte förändringarna att genomföra. Men måste se till att de politiska och ekonomiska pendelsvängarna inte får drabba romerna som de gjort historiskt.

Finlands modell med nationella och regionala romska delegationer

Henna Huttu, ledamot av Uleåborgs och Lapplands läns delegation för romska ärenden

Den första nationella romska delegationen i Finland tillkom redan 1956 och fungerar fortfarande som ett samarbetsorgan mellan romer och myndigheter i Finland. Riksdagsledamoten Pekka Haavisto från Miljöpartiet och tidigare miljöminister är ordförande och vice ordförande är Väinö Lindberg som representerar romska grupper i Finland. Ordförande sitter tre år åt gången.

Delegationen har 16 medlemmar varav hälften representerar romer och de övriga kommer från olika statliga förvaltningar. De regionala delegationerna har samma upplägg som den statliga.

Men även efter det att den nationella delegationen inrättats var det tydligt att mycket av arbetet kring romska frågor skedde på nationell nivå, men att lite nådde ner på lokal nivå. Det fanns många oorganiserade romer lokalt och i hela Finland fanns det bara ett par lokala romska organisationer. De stora nationella organisationerna arbetade endast på ett nationellt plan. Frågan var hur man skulle nå ner till gräsrotsnivåerna och kommunerna. Lösningen blev att bygga system av regionala delegationer. Fyra regionala delegationer upprättades, en vardera i västra, östra och södra Finlands län samt en i Uleåborgs och Lapplands län i norr.

Arbetet började 1995, efter en försöksperiod, som blev ganska lång, gavs de regionala delegationerna en permanent status. De fyra regionala delegationerna har i stort sett samma uppgifter som den nationella men arbetet sker på regional nivå.

Den nationella delegationens uppgifter är att följa romernas möjligheter och utveckla sitt engagemang i samhället, liksom att skapa initiativ för att utveckla den romska befolkningen i landet. De ska också verka för eliminering av all slags diskriminering av romer i samhället, främja romanispråket samt delta i internationella samarbeten för att förbättra romers situation.

Även de regionala delegationernas konkreta uppgifter handlar om att öka romska minoriteters deltagande i samhället. Enligt Henna Huttu är det betydelsefullt att de som arbetar i delegationen är romer. Delegationerna

ska också informera om sociala frågor och hälsovård till romer samt för övriga befolkningen informera om romers kulturella särdrag.

De ska också arbeta för att bevara romani och romsk kultur i Finland. En annan viktig uppgift är att höja utbildningsnivån generellt hos den romska minoriteten. De informerar länsstyrelser samt främjar lokalt samarbete mellan romer och myndigheter.

I de regionala delegationerna ingår unga romer tillsammans med äldre, varav många är aktivister som har arbetet med romsk politik i mer än 15 år. Det är en bra kombination mellan unga och gamla anser Henna Huttu.

1995, när Henna Huttu var 17 år gammal, började hon studera vid Uleåborgs universitet. Hon var den första romska kvinnan som börjat studera där. En av de äldre aktivisterna kontaktade henne bad att hon skulle arbeta för dem. Det fanns inga pengar, så hon blev oavlönad sekreterare vid delegationen. När den nationella delegationen fyllde 15 år fick de regionala delegationerna fyra utredningstjänster. En av dessa gick till Henna Huttu. Utredningstjänsterna innebär att det för första gången finns tjänstemän som på full tid arbetar med romska frågor på regional nivå.

Under frågestunden fick Henna Huttu frågan hur Finland arbetar med den romska migrationen från Rumänien, Bulgarien och andra länder i östra Europa.

Hon berättade att det är en fråga som diskuteras mycket i finsk media. Eftersom man har rätt att röra sig fritt inom EU kan romer från andra länder stanna i Finland i tre månader, men det går att stanna längre om de så önskar. I Helsingfors har kommunen startat ett projekt där tolkar och socialarbetare samarbetar för att se över vilka sorters behov romer från Östeuropa har. Helsingfors skickade även en delegation till Rumänien för att se hur de har det på plats. Det mediala intresset har fungerat som en väckarklocka om vad som sker i östra Europa.

En annan fråga Henna fick var vad romska grupper arbetar med i Finland för att stödja romer från Östeuropa.

Hon berättade att de betonar arbete med ett starkt rättsperspektiv. De betonar också vikten av att barn, även om de inte är permanent bosatta i Finland, ska få den samhällsservice de har rätt till och att samhället inte gör något som kan leda till skada för romer. Man arbetar också mot alla former av registrering och kontroll av romer.

En deltagare frågade om hur man beaktar den romska kulturen inom barnomsorgen.

Henna Huttu berättade om ett exempel där hon i Uleåborg kontaktades av familjer som ville ha undervisning i romani och romsk kultur. Delegationen sökte upp kvinnor som var intresserade av att ge undervisning och som pratade romani. De höll också ett möte med en tjänsteman på kommunutbildningsbyrån. Efter detta möte arrangerades hemspråk och kulturutbildning för romer på samma grund som redan fanns för samer och invandrare. De fick också ekonomiska resurser från utbildningsstyrelsen för att genomföra utbildningarna.

Henna Huttu underströk att det är viktigt att ordna kulturella möten där andra kan lära sig om romsk kultur, som musik, dans och litteratur. Kostnaden för att ordna evenemang är begränsade med tanke på vad man får ut av dessa. De kan medverka till att minska rasism samtidigt som det stärker barns och ungdomars identitet. Hon gav rådet till kommuner att söka upp romer som kan hjälpa dem, samt att leta upp barn som vill vara delaktiga.

En åhörare påpekade att finska regeringens arbete verkar ha spelat en roll för att få kommuner intresserade. Hur har Finland gått till väga för att få regioner och kommuner att arbeta med frågorna?

- Kommuner begär stöd till exempel när barn inte vill fullfölja utbildningarna. De romska delegationerna kan då kontakta skolorna för att utröna vad som kan vara grunden till problemet. När det gäller kontakten med romer är det viktigt att inte skicka papper utan att besöka dem personligen. Viktigast att dock att vilja göra något tillsammans med romer och inte för dem.

En deltagare undrade om det fanns information om romers rättigheter och skyldigheter på kommunens hemsidor.

Henna Huttu svarade att den nationella delegationen har hemsidor men inte kommunerna eller länen. Hon sa också att det är viktigt att dokumentera arbetet bättre och att arrangera seminarier där det lokala arbetet med romer kan spridas mellan olika områden.

- Det går att hitta bra exempel men det är inte så lätt i början, sa hon och betonade vikten av att arbeta långsiktigt eftersom förändringsarbetet handlar om processer som inte bara tar ett eller två år, utan snarare fem eller tio år.

Henna Huttu förklarade att delegationerna har mandatperioder som löper halvårsvis. En rapport sammanställs varje vår och höst. Slutligen konstaterade Henna att det inom den romska gruppen finns ”många romska män som är bra på bilar och hästar, men det finns inte i den romska traditionen kunskap om hur maskinen kallas stat eller kommun fungerar”.

Romernas politiska organisering i Europa

Soraya Post, ordförande för International Roma Women Network (IRWN) och styrelseledamot i European Roma and Travellers Forum (ERTF)

Det beräknas finnas 10-12 miljoner romer i Europarådets medlemsländer. Men troligen är de fler, det är många som undviker att avslöja sin romska identitet. Flest romer, 3-5 miljoner, bor i Rumänien. I Sverige bor cirka 50 000 romer.

Soraya Post är sedan flera år djupt involverad i arbetet för romers mänskliga rättigheter i Europa, bland annat som ordförande för IRWN och styrelseledamot i ERTF.

- Den finska presidenten Tarja Hallonen tog ett viktigt initiativ och initierade att romerna skulle få en egen röst i Europarådets ministerråd, berättade Soraya Post.

Den romska aktivisten Miranda Vuolasranta placerades i Europarådet i Strasbourg där hon ansvarade för att bilda en romsk arbetsgrupp, som skulle samarbeta med Europarådets arbetsgrupp för romska frågor. Detta ledde sedan till att Europa Roma and Travellers Forum bildades. ERTF:s representanter får delta i Europarådets alla beredande organ, på så sätt kan de påverka alla rapporter och resolutioner.

2001 bildades också IRWN som är ett nätverk av romska kvinnoorganisationer i Europa. Soraya Post blev vald till ordförande och en av de första sakerna hon gjorde var att resa till Slovakien.

– Jag besökte ett läger där 1 200 människor bodde, utan el och vatten, i fruktansvärd fattigdom. De bodde i papplådor som var lappade med brädor och kvistar och plast. Det fanns ingen hälsovård. Vi var där i slutet av oktober och det var redan snö på marken, men barnen sprang omkring helt nakna. Det syntes att de var slagna för de hade fullt av ärr på kroppen. Det här finns i Europa, två timmars flygresa från Göteborg. Jag tänker på dem när man ser insamlingar till fattiga barn runt om i världen - det talas sällan om dessa u-landsgetton som finns i Europa

Mer än 80 procent av romerna i världen lever i fattigdom. De flesta är arbetslösa, i Slovakien uppgår till exempel arbetslöshetssiffran till 98 procent.

– När Slovakien blev medlem i EU var det första man gjorde att sänka socialbidragen till hälften. Idén var att arbetslösheten skulle gå ner, men

så blev det inte, konstaterade Soraya Post och lade till att Slovakien på senare år blivit bättre på att värna sin romska befolkning.

Det oroar henne att EU ställer hårda krav och sätter upp kriterier för stater som vill bli medlemmar, men när de väl är med säger EU att det inte längre finns några verktyg för påtryckningar.

– Men det stämmer inte. EU har till exempel utfärdat ekonomiska sanktioner mot Bulgarien på grund av den utbredda korruptionen – varför skulle man inte kunna göra det när det gäller övergrepp mot romer?

Anledningen att Soraya Post åkte till Slovakien var att det fanns rapporter om att romska kvinnor tvångssteriliserats. En delegation från IRWN åkte dit för att träffa politiker, läkare och andra ansvariga.

– Det var tydligt att hundratals steriliseringar förekommit i de 40 läger som undersökts – totalt finns det 600 läger. Ofta visste inte ens kvinnorna om att de blivit steriliserade, eftersom det skedde i samband med att de förlöstes med kejsarsnitt.

Det kan tyckas förvånande att romska kvinnor fått en så dyr behandling som kejsarsnitt, men förklaringen var att det fanns en gammal lag som sade att efter två kejsarsnitt ska kvinnan steriliseras av hälsoskäl.

– Då var jag fortfarande grön som aktivist. När jag kom hem kunde jag varken äta eller sova. Jag svor en ed på att hjälpa. Nu vädjar jag, vid alla tillfällen jag kan – till er med – att också hjälpa. Vi kommer alla få kollektiv skuld för det som händer romer idag om vi inte gör något.

Soraya Post har gjort många resor och besökt många läger sedan dess. I många av Europas länder finns getton där romerna lever i misär:

– I Rumänien är standarden för romerna något bättre, men där är trafficking av människor utbredd. Romska kvinnor och barn tvingas arbeta, prostituera sig eller används för organhandel. Romska barnhemsbarn förs till sjukvårdskliniker och där opereras en njure eller ett annat organ bort. Romer bor i kloaksystemet, man ser barn som tigger vid trafik korsningar, barn som sniffar klister för att inte känna hunger, småflickor som redan är mödrar. Det finns ligor som kidnappar och handlar med barn.

– Man kan inte acceptera att människor säljs som varor. EU är en union för handel – men det var inte tänkt att gälla människohandel. Detta är år 2008 i Europa, sade Soraya Post sammanbitet.

Hon fortsatte att berätta att man i Frankrike börjat samla romerna i getton, men att den hätskaste stämningen mot romer finns i Italien.

– Under valkampanjen vintern 2008 kallade premiärminister Silvio Berlusconi romerna för ”ondskans armé”. Han hävdade att man borde skapa läger i östra Europa där man kan samla alla romer. Italiens ekonomi är svag och det är ett gammalt trick att då utpeka en fiende. I somras slog mobbar till mot lägren utanför Neapel och Rom. De slog sönder, vandaliserade och brände ner barackerna som romer bor i – utan att någon reagerade. Polisen såg på och agerade bara om det blev ”för grovt”.

Soraya Post konstaterade att ingen EU-kommissionär har protesterat eller kritiserat behandlingen av romer. Däremot har kommissionen godkänt att man registrerar romer med hjälp av fingeravtryck.

– Nu har Italien anlagt specialbyggda byar dit alla romer ska flyttas. De som då upptäcks utan uppehållstillstånd skickas ut ur landet direkt. Situationen påminner om 30-talet då man registrerade folk och samlade dem i getton. Omvärlden reagerade inte då och det gör den inte nu heller. Detta är en varningssignal – och jag tror inte att min rädsla är obefogad.

Enligt Soraya Post är det bästa landet för romer idag Spanien – även om en viss inflyttning från Rumänien lett till konflikter. Hur är det då i Sverige – skulle det som händer i Italien kunna hända i Sverige?

– Jag tror det. Fördomarna mot romerna är lika stora i Sverige som utomlands. Se bara ur den romska familjen på Meros camping i Angered behandlats av de sociala myndigheterna. Dessutom är risken stor att vi snart har högerextrema Sverigedemokraterna i Riksdagen. Nu måste man ta debatten med dem så att de avslöjas. De får kraft när man tränger undan risken och inte pratar med dem.

Den 16 september i år riktade EU blicken mot romerna. Då hölls ett toppmöte som öppnades av EU-kommissionens ordförande José Manuel Barroso och filantropen George Soros.

– Europas elit var där. Alla höll tal. Jag var en av huvudtalarna. Det var en häftig dag. Integrationsminister Nyamko Sabuni och jag satt i samma panel och jag var imponerad och stolt när hon tog avstånd från registrering av romer.

– Våra förväntningar på mötet var mycket stora. Vi tänkte att kommissionen kanske skulle börja agera. Men vi har inte hört något – kanske var det ett spel för gallerierna igen.

– Europas romer försöker nu göra sitt intåg i Bryssel. Europarådet är mycket bra – men det är i Bryssel politiken görs. Vi har nu lärt oss språket på de stora arenorna, vi har lärt oss att ifrågasätta och agera.

– Nästa år är det Sverige som har ordförandeskapet i EU och vi hoppas att Sverige då ska uppmärksamma romernas situation i Europa avslutade Soraya Post.

Panelsamtal – Hur arbetar vi tillsammans i framtiden? Vilka mål har vi? Vad har vi uppnått? Vad behövs för ett bra arbete?

Tvådagarsseminariet i Södertälje avslutades med ett panelsamtal där representanter från tre kommuner, en medlem från Delegationen för Romska frågor och en romsk aktivist diskuterade vägar framåt.

Deltagare:

Susanna Hedman, romsk aktivist från Enköping.

Liisa Larsson, metodutvecklare som arbetar med invandrar- och flyktingfrågor på det övergripande planet i kommunen.

Voukko-Vera Persson, socialsekreterare i Gävle som arbetat med romer i snart 30 år.

Emma Söderman, medförfattare till rapporten ”Romers situation i Malmö”.

Manuel Tan Marti, utredningssekreterare vid Delegationen för romska frågor, med ansvar för skolfrågor.

Samtalsledare: Göran Johansson, särskild utredare, Utredningen om vanvård i den sociala barnvården. Dessutom ledamot i Delegationen för romska frågor.

Liisa Larsson fick inleda med att svara på frågan varför Borås tagit fram ett handlingsprogram för de fem nationella minoriteterna. Arbetet påbörjades ett antal år tillbaka när en politiker ställde en fråga i kommunfullmäktige om hur Borås stad lever upp till den Europeiska konventionen om minoriteter. Uppdraget lämnades över till socialnämnden där Liisa Larsson var den tjänsteman som fick till uppgift att se över hur kommunen levde upp till konventionen.

– Till en början gick arbetet trögt men frågeställningen har blivit mycket aktuell nu. Enligt Liisa Larsson är det viktigt att synliggöra minoriteternas rättigheter i politiken så att alla verksamhetsområden som berörs tar del av frågan.

Susanna Hedman betonade att arbetet med attityder är den viktigaste uppgiften, både inom, utom och gentemot romska grupper.

– Finns inte attitydförändringsarbetet spelar inget annat någon roll, sa Susanna Hedman.

I rapporten ”Romers situation i Malmö”, som Emma Söderman arbetat med, klargjordes hur begränsat romers deltagande i samhället är. Rapporten kom till efter det att Malmö stad fått enkät där de skulle svara på frågor om romers situation i staden. Enkäten som skickades ut av Delegationen för Romska frågor hade gått ut till alla kommuner i landet. När Malmö fick se frågorna insåg de att de inte hade några svar att ge delegationen.

– Det fanns inte någon bra kontakt med de romska grupperna. Jag och min kollega Cecilia Bengtsson, som tidigare jobbat med romer, har genom Cecilias kontakter, träffat romer i Malmö för att diskutera deras situation i Malmö med dem. Under arbetes gång har dessutom frågor skickats ut av en annan kollega, Britta Ström, till skolor samt Arbets- och Integrationscenter i Malmö, förklarade Emma Söderman.

Svaren som kom in från skolorna om hur många romska barn som var inskrivna i skolorna i Malmö visade sig stämma ganska bra överens med hur många romska barn som romer själva uppgav. Det fanns dock ett litet glapp som berodde på att elever undvek att berätta för skolan att de var romer.

Manuel Tan Marti förklarade att situationen i Malmö inte är unik.

– Detta pågår i hela Sverige men där (i Malmö) har man öppnat ögonen. Samma svar som de fick i Malmö skulle man nog även få i Stockholm, sa han.

Emma Söderman tillade att Malmös förhoppning är att deras rapport kan locka andra kommuner till att ta reda på hur det ser ut hos sig.

– Man måste börja någonstans för att ta reda på hur situationen är, men det är också viktigt att låta romer komma till tals, sa Emma Söderman.

Manuel Tan Marti höll dock inte med om att det behövdes fler undersökningar om hur det ser ut i skolorna:

– Det finns nog med rapporter som alla kommer till samma slutsats. Det är dags att göra vad man rekommenderar i alla dessa rapporter.

Manuel Tan Marti, som har arbetat i 20 år med romska frågor, varav de senaste åtta åren som projektledare, belyste också vikten av att romska barn ges positiva förebilder särskilt ute i arbetslivet

Vuokko-Vera Persson gav andra socialarbetare rådet att se över minoritetsplanen i deras kommun. Hon betonade också vikten av att kommunen anställer romer, vilket de hade gjort i Gävle, något som hade inneburit en stor skillnad för arbetet med romer.

– Nu på måndag när ni kommer tillbaka så ska ni inte vara tysta. Ta hem det ni har lärt dig här”, sa Vuokko-Vera Persson och tillade:

– Det är i mötet människor emellan som förändringar sker. När du möter en rom så har du en människa framför dig – så var inte rädd!

Susanna Hedman höll med om att det är dags att börja agera, särskilt som diskriminering mot romer i andra länder är på uppgång.

– Jag vill absolut inte att det som händer i Italien idag ska hända här i Sverige. Vi har sagt att det som hände på 1940-talet aldrig ska inträffa igen, men hotet är nu överhängande.

Vuokko-Vera Persson uttryckte sin glädje och stolthet över det arbete som många yngre romer gör idag.

- Det gör mig så stolt och glad att det finns unga romer som kan ta över. Jag behövs inte längre, sa hon glatt.

– Även om lönen jag fått inte har varit så fet men så känner jag mig otroligt rik som människa över att ha fått arbeta tillsammans med romer, lade hon till.

Susanna Hedman betonade vikten av att arbeta med att förändra människors attityder och samtidigt få politiker att förstå hur mycket de kan påverka.

– Får vi inte in rätt personer i politiken så finns det många faror för oss romer inför framtiden, tillade hon.

Manuel Tan Marti efterlyste bättre samarbete mellan myndigheter på olika nivåer, både mellan stat och kommuner men också mellan kommuner och stadsdelsnämnder och skolor.

– Det är inte svårt att få med två rader i en proposition på regeringsnivå men det är svårt att påverka hur dessa två rader sen tolkas i kommunerna och på skolorna, sa han.

Till romerna uppmanade Vuokko-Vera Persson att de ska hålla ihop och glömma intriger och konflikter mellan olika grupper och familjer.

– Tillsammans är ni starka och många, sa hon.

Liisa Larsson höll med om att mycket av innebörden i de direktiv som regeringen gett försvinner någonstans på vägen innan de når de som arbetar med frågorna i kommunerna.

– Det är viktigt att synliggöra det som man redan kan göra för att stödja romska barn i skolan. Kommunerna har ett stort ansvar i att se till så att regeringens direktiv inte försvinner på vägen, sa Liisa Larsson.

Emma Söderman efterlyste mer kunskap om romer på kommunal nivå.

– Det är viktigt att ta reda på vilka skyldigheter man har på lokal nivå. Samtidigt behöver romer mer kunskap om sina rättigheter för att veta vad de kan kräva.

En deltagare påpekade vikten av upplysning för att bekämpa många av de fördomar som finns kvar. Enligt honom föds romer med en ängslan redan i starten av livet och lever sen två liv.

– Efter 500 år i landet finns det fördomar som man möter hos arbetskamrater och bland människor man trodde hade en annan inställning. Även i svenska litterära klassiker, som hos Strindberg, möter vi fördomar.

Emma Söderman berättade att hon i sitt arbete med Malmörapporten har fått se hur hemsk situationen är för många romer.

- Men jag är positivt lagd och glad över att få vara med, sa hon och tillade att hon tror att man kan arbeta tillsammans för att förändra romers situation till det bättre.

Susanna Hedman uppmanade alla att ta med sig något från diskussionerna och samtalen och uppmanade deltagarna:

– Använd kontakterna ni har fått och skapa nätverk. Titta på dig själv och fråga dig 'vem är jag' och 'på vilket sätt kan jag påverka'.

Liisa Larsson vände sig till sina kollegor från olika kommuner i Sverige.

– Det finns folk här som kan sätta igång direkt när ni kommer hem. Kanske har du en bra relation med en chef som kan sätta igång arbetet.

– Vi vet vad som ska göras och det är bara att sätta igång, avslutade Manuel Tan Marti paneldiskussionen.

MINISEMINARIER

Träffpunkt Torpa – en multikulturell mötesplats i Vänersborg

Presentation av Eva-Lena Nilsson, projektledare och Nedmija Iseni, medarbetare

Träffpunkt Torpa är en mångkulturell mötesplats som haft sin verksamhet igång sedan mars 2008. Träffpunkten är inrymd i en tvårumslägenhet i Torpaområdet, det bostadsområde i kommunen som har flest invånare med invandrarbakgrund.

– Mötesplatsen kom till för att vi skulle kunna nå våra äldre invandrare i kommunen, berättar projektledaren Eva-Lena Nilsson.

Träffpunkt Torpa har öppet varje vardag mellan 9 och 16. Dit är äldre välkomna för att umgås, dricka kaffe och få sällskap.

Syftet med verksamheten är att erbjuda social stimulans under förtroendefulla former.

– Vår förhoppning med projektet är också genom att erbjuda avlastning för den äldre möjliggöra för yngre anhöriga att söka sig ut till arbetsmarknad eller utbildning.

De flesta Vänersborgarna med invandrarbakgrund kommer från Somalia eller från forna Jugoslavien. Av de sistnämnde är det cirka 50 familjer, eller omkring 250 personer, som har romsk bakgrund.

Vänersborg har länge haft ett väl utbyggt förebyggande äldrevårdsarbete, men man har haft svårt att nå de äldre i invandrarfamiljer.

– Det har att göra med kultur och språk, och att det känns svårt för dem om man inte kan göra sig förstådd av personalen, förklarar Eva-Lena Nilsson.

Kommunens sökte statliga stimulansmedel för äldre invandrare och Träffpunkt Torpa öppnade i mars 2008.

Från början räckte pengarna till att anställa två personer – en från Somalia och en från Bosnien. Men snart blev det uppenbart att de behövde någon som kunde möta de romska familjerna. De sökte pengar från Delegationen för romska frågor och fick bidrag så att de kunde anställa Nedmija Iseni.

– Nedmija har blivit mycket värdefull resurs för vår verksamhet och fungerar som en brygga ut mot de Romska familjerna i området. Hon känner många romska familjer och delar deras kultur och språk. Hon tar ofta kontakt med äldre som hon möter när hon är ute på stan och uppmuntrar dem att komma till Träffpunkt Torpa.

Nedmija Iseni berättar att de flesta gästerna är 65 år och uppåt:

– De pratar, dricker kaffe och umgås. En del tar med handarbete och vi spelar spel ibland. Varje dag tar vi upp vad som står i den lokala tidningen och vi ger information om kommunen. Vi går också ut på Internet för att se om vi hittar nyheter från våra gästers hemländer. Varje dag har vi också ett lätt gymnastikpass.

Har man svårt att gå kan personalen hämta och följa den som vill ta sig till träffpunkten.

Av kostnadsskäl bjuds det inte på lunch, utan de äldre går hem och äter. Intresset har inte heller varit så stort från besökarna att laga mat på träffpunkten. Däremot bakar de fikabröd till kaffet en gång i veckan.

– Det är en glädjefylld stund, mycket skratt och humor berättar Nedmija Iseni.

Språkkunskaperna hos de tre medarbetarna är mycket stor. De talar somaliska, romani, albanska, serbokroatiska, engelska och svenska. När alla är samlade försöker de dock ha svenska som gemensamt språk.

Dessa språk täcker väl de språkgrupper som finns representerade i området. Alla tre har dessutom god kännedom om bostadsområdet och om hemvården.

– Det finns inga motsättningar trots olika kulturer och olika religioner, lägger Nedmija Iseni till.

De flesta besökarna är kvinnor, men tre män kommer stadigt.

– Vi hoppas att fler män ska komma med tiden. Vi vet många sitter ensamma. En del yngre daglediga personer mår väldigt dåligt. Flera kommer från krigsområden och kan lida av trauman. Vi har en man med sådan bakgrund som varit helt passiv i många år, men som nu sakta börjar öppna sig och delta. Han besöker träffpunkten varje dag vilket också påverkar familjen positivt då hustrun känner att det avlastar hennes vardag mycket. Vår personal har personlig erfarenhet av krig och konflikter och förståelsen är därför stor, säger Eva-Lena Nilsson.

Även svenskar är välkomna till Träffpunkt Torpa. Två svenska damer kommer regelbundet dit.

– Vårt stora problem är att nå de personer som behöver oss, många är mycket isolerade och behöver komma ut. Vi samarbetar med kommunens flyktingsekreterare, biståndsenhet och hemvård, de får inte ge ut namn, men de kan naturligtvis berätta om oss och förmedla kontakten. Vi sätter upp information i tvättstugor och trapphus och hoppas att nå andra på det sättet. Den bästa metoden är ändå ”mun-till-mun” och personliga besök.

– När vi väl fått kontakt och de har besökt oss kommer de tillbaka, berättar Eva-Lena Nilsson.

Det finns ingen romsk föreningen i Vänersborg, som skulle kunna hjälpa till att förmedla och fördjupa kontakter.

Genom den mångkulturella mötesplatsen lär sig kommunen om den romska och andra kulturer.

– Det här är ett sätt för oss att få reda på vilka förhållanden våra romska familjer lever under och hur ska vi möta kommande omvårdnadsbehov. Det är viktigt att kunna ta hänsyn till specifika behov, som språk och kultur. Inom den romska kulturen vill man ofta sköta sina problem inom familjen och när man blir äldre vill man att dottern eller någon annan anhörig ska hjälpa till. Man vill helst inte släppa in oss från kommunen. Men om vi behövs blir det lättare ju mer kunskaper vi har från början.

De tre medarbetarna fungerar som samhällsguider som kan berätta vilken hjälp det finns att få och vem man ska vända sig till. De kan också hjälpa till att tolka vid behov i kontakter med till exempel arbetsterapeuter, hemsjukvården, vårdcentral och frisör.

Politikernas målsättning var att Träffpunkt Torpa skulle ta emot 8 äldre och deras anhöriga. I den lilla lägenheten är det precis vad som får plats - när 8-10 personer är där är det nästan fullt.

Idag har träffpunkten cirka 15 stadiga besökare. På en månad får Träffpunkt Torpa cirka 100 besök. 5-6 romer kommer stadigt.

– Projektet är tänkt att pågå till mars nästa år, men vi har sökt nya pengar. Helst vill vi permanenta verksamheten, förklarar Eva-Lena Nilsson.

Kvinno- och familjefrågor

Sali Bogdanov, ordförande Lovara Tjejcenter

Thereza Eriksson, lärarassistent

Soraya Post, ordförande International Roma Women Network (IRWN)

– Jag får ofta höra att den romska kulturen är patriarkalisk. Det är sant, men det är inte den enda som är det. Det är bara på en liten ö i Söderhavet som kvinnorna styr, överallt annars är det männen som har makten, inledde Soraya Post och beskrev sig själv som romsk aktivist.

Det stämmer visserligen att vissa grupper av romska kvinnor är mindre självständiga. Men detta beror på sociala faktorer, många romska kvinnor har blivit beroende av sin män eftersom de inte får arbete, förklarade Soraya Post.

– Många tror att romska kvinnor inte får gå ut och arbeta, men det är en stereotyp bild. Vi har alltid varit ute och sålt, spått, nasat och bettlat. Tidigare var romska kvinnor självförsörjande.

Att bo isolerade i lägenheter har haft en negativ effekt på romska kvinnor. Det känns dessutom förnedrande att gå till de ”snälla tanterna” på socialen.

– Att både vara beroende av sin man och att behöva förnedra sig och be om socialhjälp är hårt. Det förstör självkänslan att en annan person ska avgöra om man ska kunna betala hyran. Vi vet ju vad en betalningsanmärkning leder till för oss romer.

– Kunskaperna hos socialassistenterna om hur de kan hjälpa är ofta dålig. De vet till exempel inte att läskunnigheten brister hos många. De ber personer som knappt kan läsa att fylla i komplicerade formulär - ofta kommer de sen till oss som arbetar på folkhögskolan och ber om hjälp.

– Om ni som är socialassistenter får kontakt med romska kvinnor tycker jag att det är ert uppdrag att få dem att självständigt försörja sig. NUTEK har specialpengar för kvinnor – men romska kvinnor känner inte till sånt.

Men även Soraya Post får ta sig en dust med männen ibland. För några år sedan blev hon vald till ordförande för IRWN, International Roma Women Network (Läs mer om detta nedan). På engelska heter ordförande *President* och uppdraget skapade en hel del uppståndelse.

– När jag kom hem från IRWN-mötet kallades min man till ett möte i kyrkan. Telefonerna hade gått varma över landet och männen var mycket upprörda. Jag följde med, men fick inte tala. Man ansåg inte att en kvinna skulle ha en så fin titel och ställning. Men jag fick min mans välsignelse och det räckte för mig. Vi lämnade mötet och idag har de som vände sig emot mig kommit tillbaka. Jag har kunnat hjälpa dem med mitt engagemang.

Soraya Post anser att ett samhälle där en grupp lever i utanförskap enbart på grund av sin etnicitet inte är friskt. Hon drivs av sin önskan att hennes barn och barnbarn ska få växa upp i ett rättvisare samhälle.

– Jag har själv vuxit upp i bitterhet och förlorat förtroendet för myndigheter. Min mor tvingades att abortera ett barn när hon var gravid i sjunde månaden. I samband med det steriliserades hon för att hon var tattare. Sånt sätter sina spår.

Sali Bogdanov är ordförande för Lovara Tjejcenter utanför Lund. Hon led länge av det isolerade livet i en lägenhet och en dag bestämde hon sig för att göra det möjligt för de romska kvinnorna att samlas någonstans för att umgås och ge varandra stöd:

– Vi fick till ett möte med kommunen och vi förklarade att många av oss varken kunde läsa eller skriva och att vi nu ville ha kommunens hjälp. Sen dess har kommunen gett oss stöd.

Kommunen visste ingenting om hur de romska kvinnorna i området levde.

– Det är märkligt att ingen ser när 14-åringar gifter sig och när de börjar föda barn. Att ingen myndighet reagerar, sade Sali Bogdanov.

Erikshjälpen i Järna kontaktade Sali Bogdanov och undrade om kvinnorna ville arbeta med att sortera och packa insamlade kläder.

– Vi fick lön och vi var så glada att vi inte behövde gå till socialförvaltningen. Lådorna skickades till Rumänien där kläderna gjorde nytta.

Men efter ett par år tog uppdraget slut. Då höll kvinnorna ett nytt möte och bestämde sig för att börja stödja unga flickor så att de kan bli mer självständiga. På Lovara Tjejcenter får de tillgång till datorer och de får lära sig att sy, laga mat och baka. De får möjlighet att ta körkort och tillsammans går de ibland till bassängen och badar.

– Vi uppmuntrar flickor som vill gå i skolan och sju av flickorna har nu utbildat sig och fått arbete. Idag kommer 16-17 flickor till Lovara Tjejcenter. Vi skulle vilja öppna en liten affär för att sälja de kläder vi syr och det som vi bakar, men kommunen har inte kunnat hjälpa oss att komma igång med detta så flera av flickorna tvingas trots allt gå till socialen, berättade Sali Bogdanov.

Thereza Eriksson är lärarassistent och hon oroar sig för att unga romska kvinnor blir allt mer beroende av sina män.

– Jag ser ett starkt behov av romska kvinnliga förebilder. När jag var 19 år var jag själv en tvåbarnsmamma utan utbildning. Men jag ville visa omgivningen att jag också kan. På arbetsförmedlingen fick jag kontakt med AMI, som arbetar med folk med speciella hinder – till den gruppen anser de att vi romer ska räknas.

Thereza Eriksson inriktade sig på att arbeta med barn och ungdomar.

– Jag har arbetat som lärarassistent för att ge motivation och förebilder. Jag vill förändra så att de som växer upp ska ha med sig detta från starten. Om jag som rom visar att det går blir det mer trovärdigt.

– Jag fick höra att en ny grupp flickor gått till AMI och sagt att de ville bli som Thereza. Det gjorde mig mycket glad. Att jag tog ett kliv blev ett första steg även för dem.

– Att vara ung romsk flicka är att vara drabbad på tre olika sätt. Samhällets diskriminering drabbar särskilt unga, flickor och romer. Jag vill rekommendera er som arbetar i kommuner med romska tjejer att lyfta fram dem som kommit en bit på väg. Skapa förebilder, för det man inte ser tror man inte på.

I Göteborg har Soraya Post planer på ett dagcenter för romska kvinnor. Hon menar att hälsosituationen för romer i Sverige är kritisk. Romer mår både fysiskt och psykiskt dåligt av generationer av utanförskap.

– Man talar sällan om romers mentala hälsa och vad det gör med människor som aldrig kan planera – där varje dag kräver en överlevnadsstrategi. Det tar på krafterna.

Idén om dagcenter skulle passa över hela Europa, menar Soraya Post.

– Det skulle vara en plats dit kvinnor som bor under miserabla förhållanden skulle kunna gå och duscha, tvätta, läsa, laga mat och få hälso- och preventivmedelsinformation. De skulle kunna komma bort från lägret och smaka på det som finns där ute en stund. Jag skulle också vilja införa läkemedelsbussar i de östra delarna av Europa, som skulle kunna nå romer som inte har tillgång till någon hälsovård över huvud taget.

Soraya berättade också att hon ska träffa finansmannen George Soros, som har skapat Open Society Institute och som är den person som skänkt mest pengar för att stödja romer i Östeuropa. Hon ska berätta om sina idéer för honom och hoppas på hans stöd.

Frågor från konferensdeltagarna:

– Föreståndaren för kvinnojouren i Södertälje kommun bad mig fråga hur hon ska arbeta med romska kvinnor. De som söker jourens hjälp går snabbt tillbaka till sina misshandlade män. Hur ska hon stödja dem i deras utsatta situation?

– Många kvinnor, oavsett etnicitet, står ut med misshandel och återvänder ständigt till den man som slår. Det som är speciellt för romska kvinnor är att de inte har grundtryggheten i svenska samhället – de kan inte lita på att samhället ställer upp på dem. Dessutom känner de dubbel skuld, de känner att de svikit både sin man och sin kultur. Det finns också en stark rädsla att bli utstött, svarade Soraya Post.

En annan deltagare undrade om det är möjligt för kommunerna att inrätta romska kvinnojouren. Det finns ju så många olika grupper, kommer det att fungera?

– Det är ett problem att romer inte är en homogen grupp. Men för det mesta känner man grundgemenskapen när man är trängd och situationen svår. Det är naturligtvis också viktigt att det finns romska anställda på alla myndigheter så att samhället speglas, svarade Soraya Post.

Brobyggare – skolans länk mellan elevernas olika världar

Manuel Tan Marti, Delegationen för Romska frågor

Mona Danielsson, Sundbybergs folkhögskola

Sonja Millon, Sundbybergs folkhögskola

Marion Wydow, Sakkunnig inom romska frågor, Brobyggare i Malmö stad. Malmö stad

För att höja de romska gruppernas status och möjligheter att få jobb stödde Stockholms stad utbildningar för romer 2004-2006. I Malmö har lärarassistenter lett till att närvaron för romska elever ökat markant. Där arbetar staden med brobyggare, vilket är en person som överbrygger kulturskillnader mellan romska grupper och kommunen.

Sundbybergs folkhögskola har bedrivit vuxenutbildningar för romska grupper sedan början av 1990-talet. Bland annat erbjuds utbildningar för romer som vill bli lärarassistenter, barnskötare, barn- och ungdomsledare och behandlingsassistenter. Dessutom finns en särskild

grundvuxutbildning där vuxna romer kan komplettera sina utbildningar.

En av dem som presenterade resultaten av vuxenutbildningarna i workshopen ”Brobyggare – skolans länk mellan elevernas olika världar” var Manuel Tan Marti, från Delegationen för Romska frågor.

Manuel berättade att orsaken till att Stockholm stad valde att utbilda lärarassistenter var att det inte fanns personal i skolan som kan stödja romska barn som har en mycket högre frånvaro i skolan än andra. Många barn skäms för att de har lägre grundkunskaper än de andra barnen. En av de viktigare orsakerna till detta är att föräldrarnas utbildningsnivåer är mycket lägre än andra svenskers.

Manuel Tan Marti gav ett historiskt perspektiv. Trots att allmän skolplikt finns i Sverige sedan 1842 erbjöds inte romska barn skolutbildningar förrän 1954, då den så kallade zigenska utredningen kom fram till att det skulle vara bra om romer blev bofasta och att deras barn också gick i skolan. Trots utredningens resultat dröjde det fram till mitten av 60-talet innan romska barn började skolan.

Manuel Tan Marti kom själv till Sverige 1972 och beskriver att han har gått igenom det som de allra flesta romska vuxna gått igenom och som många romska barn och ungdomar fortfarande genomgår. Han blev placerad i en speciell romsk klass men protesterade inte:

- Jag tyckte det var bra att vara med kusiner och kompisar.

Han upplevde att skolan ställde lägre krav på romer än andra barn. När de hade ämnen som till exempel teckning fick han gå till den stora klassen, men när det var teoretiska studier fick han återvända till den lilla klassen med andra romer. När extraresurserna med örönmärkta pengar för romska barn försvann blev han och hans vänner placerade i de vanliga klasserna.

- Jag hade då mindre förkunskaper än de andra i klassen.

Idag har han tre egna barn, den äldsta är 26 år, och han har behövt kämpa för att skolan ska ställa samma krav på hans barn som de andra.

Mona Danielsson, kursansvarig vid Sundbybergs folkhögskola, berättade att skolan ställer höga krav, vilket innebär att de har tvingat elever att tenta om ämnen som de inte klarat och stängt av elever som inte uppfyllt kraven. Det är en tvåårig utbildning och bygger på en modell som Stockholms stad och skolan själv har tagit fram. Den är godkänd av skolförvaltningen som gymnasienivåutbildning.

Trots de höga kraven för att gå utbildningarna är flertalet av de 60 romer som genomgått utbildningarna arbetslösa. Många av dem som gått

lärarassistentutbildningarna anställdes inte av skolorna när praktikperioden var över. Som orsak svarade ofta skolorna att ”problemet nu var löst och vi behöver inte lärarassistenterna längre”.

Bara tre av de tio som gick den första barn- och ungdomsledareutbildningen på 1990-talet har jobb idag. Från den första lärarassistentutbildningen, som hölls 2002-2003, har bara sex av de 16 arbete. Ytterligare en lärarassistentutbildning genomfördes mellan 2004-2006, där fem av 16 har anställts. Från barn och ungdomsledarutbildning 2004-2006 har tre av tio jobb idag, men det har ingen av dem som gick samma utbildning 2004-2006. Inte heller någon av de fyra lärarassistenterna som går ut i december 2008 har erbjudits jobb.

Förutom grundämnen som matematik, svenska och samhällskunskap, ges lektioner i pedagogiskt ledarskap, människan socialt och kulturellt, samt hemspråksundervisning i olika romska dialekter. En viktig del i utbildningen är den estetiska verksamheten.

Sonja Millon, projektassistent vid Sundbybergs folkhögskola som gick ut lärarassistentutbildningen 2006, berättade att drama utnyttjas mycket som ett pedagogiskt verktyg. Under utbildningen spelade de ofta upp rollspel där deltagarna själva fick uttrycka vad de upplevt.

Lärarassistent är en ny titel som skapades på folkhögskolan. Valet av namnet lärarassistent hade syfte att ge utbildningen en högre status än vad benämningen elevassistent ger. Uppgiften är att dessutom i första hand att assistera lärare och inte eleverna.

Manuel Tan Marti berättade att de som har jobb är oerhört uppskattade på arbetsplatserna av både föräldrar och personal. ”Det är rörande att se dem”. Men tyvärr är ingen fast anställd utan alla arbetar som projektanställda, med osäker framtid.

En åhörare berättade att många av de mångfaldssatsningar som staten erbjuder medel till inte utnyttjas av kommunerna. Det finns flera kommuner som lämnat tillbaka mångfaldspengar till staten och det är dessutom komplicerat för staten att betala ut pengar till kommunerna.

Marion Wydow, brobyggare i Malmö sedan 2005, berättade att detta begrepp är taget från Nya Zeelands ”Linkworkers”. Först var brobyggarnas arbete inte direkt riktat till de romska grupperna utan till andra etniska minoriteter i staden. Men 2005 började Marion Wydow att jobba i skolan med uppdraget att speciellt stödja romska familjer.

- Brobyggarna arbetar med att stödja och främja romerna både kulturellt och integrationsmässigt. Dessutom vill vi öka engagemanget för utbildning och hjälpa till att visa betydelsen av utbildning.

Romer i Malmö hade beskrivit hur situationen var i Rosengårdsskolan och kommit med förslag till förbättringar för de 100 romska eleverna. Bland annat hade de bett om lärarassistenter och som resultat rekryterades två assistenter. Innan lärarassistenterna kom hade 60 av eleverna begränsad närvaro och 40 kom nästan aldrig till skolan. När lärarassistenterna började arbeta ändrades situationen snabbt. 60 elever började gå i skolan och endast 40 var bara där sporadiskt. Efter sex månader skulle skolan ta över verksamhet från arbetsförmedlingen, som betalade lönerna. Trots det positiva resultatet valde skolan att inte anställa någon på grund av att pengar saknades. Malmö stad har tio stadsdelar som alla skulle kunna söka stöd från storstadsbudgeten. Det skulle alltså finnas möjlighet att anställa i stadsdelarna via dessa resurser.

Marion Wydow var medveten om att romer inte bara hade problem som var kopplade till skolan, utan de även hade andra behov av rådgivning. Det kan gälla problem med kommunikation och behov av samhällsupplysning, problem inom hälsovården och socialen och i att få arbete. För honom var det svårt att veta hur han skulle agera när hans uppgift var begränsad till skolan. Svaret från kommunen var att han kunde assistera inom fler områden. Idag är hans tjänst övergripande. Han har skaffat bred kompetens och kan se svårigheterna som finns mellan majoritetskulturen och romer.

- Vilken kompetens en brobyggare ska besitta beror på uppdraget och arbetsfältet. Det som är av vikt är att brobyggaren har en sakkunskap om målgruppens sociala situation och svårighetsområden. Det är också av vikt att man har den kulturella kompetensen.

Även om Marion Wydow säger exakt samma saker som handläggare och skolpersonal, kommer det han som brobyggare säger tas emot mer positivt av romer. Tilliten är a och o, för att möta romer.

- Har en person inte de kulturella nycklarna för att närma sig romska grupper riskerar det att uppstå misstänksamhet från båda håll, sade Marion Wydow och fortsatte:

- Romska barn lever i två olika miljöer. I skolan möter de lärare som ger dem läxor, men när de kommer hem kan mamman eller pappan inte svenska. Vem ska då hjälpa barnet med skolarbetet? Den här balansgången mellan två världar kan göra att barnet känner sig otryggt. Brobyggare kommer in för att ena parterna. Det är en tillgång som inte

går att läsa sig till på högskolan. Vi har kompetens som inte kan läras ut, konstaterade han.

Det finns en mängd uppfattningar och fördomar om romer. Men romer har å sin sida har uppfattningar om majoritetssamhället, vilka bygger på vad de har upplevt tidigare. Många åtgärder tolkas som assimileringförsök och därför är risken stor att romer tar integrationsinsatser som ett hot mot identitet och kultur. Marion Wydows råd är att ta hjälp av romsk kompetens.

- Vi måste alla fråga oss om vi vill ha det som vi har det nu? Om inte så måste det få kosta att rätta till det. Det kommer att ge tio gånger mer tillbaka i framtiden.

Arbetsmarknadsprojektet Tshiko Työ i Eskilstuna

Susanna Hedman, romsk aktivist

Richard Numan, informatör

Tshiko Työ var ett arbetsmarknadsprojekt som drevs i Eskilstuna mellan 2006 och 2007. För Susanna Hedman och Richard Numan, är det ingen tvekan om att projektet var lyckat. Förutom att flera som deltog fått arbete ledde projektet till attitydförändringar och bättre självkänsla.

Tshiko betyder bra på romani och työ betyder jobb på finska. Susanna Hedman, romsk aktivist från Enköping, var informatör och cirkelledare och hennes kusin Richard Nyman, som försörjer sig som taxichaufför, var projektanställd. Susanna Hedman har utbildat sig via arbetsförmedlingen och har idag en fast anställning.

Susanna Hedman berättade att hon tillsammans med Richard Numan och deras projektledare, Sofia Eriksson, först sammanställde en förstudie om romers situation i Eskilstuna, finansierad av Eskilstunas Finska förening (ESF-rådet). I samband med denna tog de bland annat fram en broschyr där information blandades med intervjuer av romer i Eskilstuna. ESFs syfte var att stödja arbetet för de romer som utvandrade från Finland på 1960-talet och nu är bosatta i Eskilstuna.

Under arbetet med förstudien fann de att intresset för att finna nya möjligheter för romer att komma in på arbetsmarknaden var enormt, både bland romer och hos myndigheter. Unga som gamla stod bakom

projektet. Känslan bland framför allt romer var att ”Nu börjar vi om! Vi startar något som är bra”.

Tanken var att kommunen skulle äga projektet i samarbete med arbetsförmedlingen. Det skulle också finnas nyckelpersoner att kontakta på kommunen och arbetsförmedlingen. Initialt var det svårt att hitta en myndighet som ville ta ansvar för projektet och de lyckades inte heller få någon att ta ansvar för projektet när det väl var över. Efter sex månaders praktik fick Richard Numan en projektanställning, som varade i två månader. Trots att kommunen tyckte att jobbet han gjorde var bra och trots att de ville ha hjälp med att hitta lösningar, svarade kommunen med att det tyvärr inte finns pengar till att fortsätta projektet.

Richard Numan som på frivillig basis hjälpt till som brobyggare har bestämt sig för att han inte längre ställer upp gratis utan vill kommunen eller andra ha hans hjälp så måste de betala för det. Enligt Susanna och Richard Numan så finns det pengar om kommunen bara vill satsa på romerna.

Idéerna till projektet förankrades med informationsmöten för intresserade där de berättade hur projektet framskred, informerade om diskrimineringslagstiftning och gav utrymme för frågor. Deltagarna fick också lära sig om sin egen historia. Möten hölls också med olika myndigheter. För att sprida kunskap om romers kultur bjöds allmänheten in till Finska Föreningen där romer berättade om sig själva och sin kultur.

- Vi höll på dygnet runt för att motivera deltagare, och att tillsammans med deltagarna ta fram en handlingsplan, berättade Susanna Hedman.

För att ta fram en individuell handlingsplan till var och en av deltagarna hölls långa samtal om vad de ville göra, vad de gjort och vilka möjligheter som fanns. Syftet var att lyfta fram det deltagarna kan och formulera detta som en arbetslivserfarenhet.

- Vi ville få fram en jobbtitel på det deltagarna kan för att stärka deras självkänsla när de söker arbete”, berättade Susanna Hedman.

Flera kvinnor hade sagt att de ”kan ingenting, och att det är hopplöst”, men för att vända osäkerheten fick de frågan vad de gör hemma. Svarade de att de lagar mat, städar, syr och eller fixar diskmaskinen när den går sönder, kunde de söka jobb som lokalvårdare eller sömmerskor eller så kunde de jobba i kök. Dessutom hade de viss teknisk kunskap. En kvinna som hade tagit hand om åtta yngre syskon föreslogs söka jobba inom förskolan.

Bland männen fanns de som sa att de var bra på bilar och på att sälja saker, och de fick förslaget att de skulle söka jobb som mekaniker eller försäljare.

I och med förstudien var allt förarbete redan gjort och när väl projektet formellt startade var det bara att sätta igång att leta upp passande provanställningar för projektmedlemmarna.

Richard Nyman fungerade som coach i projektet. De första sex månaderna praktiserade han som assistent till projektledaren Sofia Eriksson. Han fungerade också som en broöppnare mellan romska grupper och myndigheter. Det viktigaste, enligt Richard Numan, var att arbeta individuellt och ta reda på vad var och en ville arbeta med.

Deltagarna fick gå på studiebesök som de själva valde ut. Bland annat besökte projektet stadshuset för att se hur kommunalpolitik fungerar i praktiken, arbetsförmedlingen, försäkringskassan, skatteverket, kronofogden och landstinget.

Bland aktiviteter organiserades friskvård och deltagarna fick också hjälp med att skriva CV:n och personliga brev.

Eskilstuna kommun hade redan ett program som hette Leva och arbeta i Sverige – LOA, för att stödja nysvenskar att komma in i det svenska samhället. Susanna Hedman fick i uppdrag att anpassa detta till romska, eller snarare finska romers, situation.

Målet med LOA är att få två världar att bli en, utan att förlora sig själva i processen. Det är också viktigt att stärka individernas självkänsla, självförtroende och självkännet. Ett sista mål är att underlätta processen genom att finnas till som informatör, bollplank och medmänniska. En grundtanke är att alla ska få information på sitt modersmål

Susanna Hedmans jobb var att informera, öppna diskussioner och samtal för att skapa en grogrund för förändring hos var och en av deltagarna. Målgruppen var ”deltagare som vill påverka sin livssituation och de som anser sig stå med båda benen på jorden men att det är fel på samhället”.

För att öka självkännet, arbetade projektet med att skapa insikter för att ”befria sig från de romska bojorna”. Man ska kunna vara rom utan att vara instängd i sig själv. Det ska också vara möjligt att behålla sin identitet samtidigt som man tar ett jobb som traditionellt inte ses som ett romskt yrke.

De diskuterade diskriminering, eget företagande, söka jobb, sociala normer, kulturkrockar och traditioner samt frågor som dagis, skola, mobbing och missbruk.

Personal från kommunen kom till gruppen och berättade om deras verksamhet och syfte. Deltagarna fick också veta hur man når kommunen och vad en privatperson har för rättigheter. Det var också viktigt att informera om vad myndigheter ställer för krav på individer och att klargöra att det inte alltid är rasism bakom det faktum att en person inte får stöd från samhället.

Som mest var 20 personer inskrivna i projektet. Fyra av männen ville ut så fort som möjligt i arbetslivet och efter ett studiebesök på en körskola valde man att erbjuda dem utbildning som truckförare. De var alla mycket positiva, lärde sig fort och tog truckförarbevis. Två av männen fick jobb veckan efter utbildningen som timanställda.

Enligt Richard Numan var projektet mycket lyckat. Han värjer sig dock för att ge en andel av lyckade fall eftersom detta kan ge en felaktig bild av resultatet.

- Det handlar inte om procent av lyckade fall. Om vi får en människa att lyckas så är projektet lyckat.

Han berättade om en ung man som var ett lovande framtidshopp i fotboll och hockey. Som tonåring började han dricka och röka och hamnade ofta i bråk. Men under det år som han gick på projektet lyckades han ta körkort för truck och idag jobbar han på ett läkemedelsföretag, har fru och två och lever ett bra liv.

Richard Numan berättade också att det var svårt för några av deltagarna att i sitt arbetssökande få stöd från de äldre. Många äldre har mött svårigheter ute i samhället och förvärvat erfarenheten ”att man som rom inte har några möjligheter”.

En viktig anledning till att projektet lyckades, enligt både Richard Numan och Susanna Hedman, var att det var romer som satte igång projektet och det var romska deltagare som själva utformade innehållet i projektet. Det är en stor skillnad om någon utifrån kommer med ett färdigt projekt till att deltagarna själva är inblandade och delaktiga i utformning av innehållet. Ett tips de gav är att man ska försöka få romer att jobba själva med romer.

Projektet organiserade också en utställning där romer själva visade upp sin kultur på museet i Eskilstuna. De ställde ut två dockor, en man och en kvinna, klädda i traditionella romska kläder. Besökarna fick ta på och känna hur tunga kläderna är. Romer ställde ut egna bilder kring vilka de berättade om sin kultur.

Susanna Hedman berättade att många är osäkra på vad andra ska tänka och tycka innan de gör något som de inte gjort tidigare. Om de då får höra att fler säger att det kan behövas förändring och att det inte är så

farligt att töja på gränserna blir det enklare att förändra sig själv. När gruppen vågade prata om sig själva och de problem som de konfronterat öppnade sig möjligheterna.

Under diskussionerna uppstod ibland heta debatter om hur man ska lösa problem som romer möter i vardagen. Oftast avslutades debatterna med kompromisser som alla var nöjda med, även om frågeställningarna ibland var nyskapande och provocerande.

Susanna Hedman tog också upp vikten av att romska barn går i förskolan. På förskolan lär sig barnen de dolda koderna hos majoritetskulturen i Sverige, som till exempel respekten för personligt utrymme och respekten för köer. Bland romer finns inte samma personliga utrymme på en halvmeter som i den svenska majoritetskulturen. Romer anser inte heller att det är katastrofalt att någon tränger sig i kön.

- Kom till en romsk fest och se. Där är det först till kaffet som gäller! sa Susanna Hedman.

Hon påpekade också att alla romer inte har haft möjlighet att lära sig den svenska klockan med ett inrutat schema för dygnets alla timmar. Har man inget arbete lever man efter en "romsk klocka" med andra tider och det kan vara en av orsakerna till att kulturkrockar uppstår.

Många som arbetar eller utbildar sig upplever att de blir utstötta för att de inte känner till de svenska sociala koderna. Som till exempel hur man betar sig i fikarummet.

- Som svensk är man bara, men som rom och även som invandrare måste man studera och lära in det svenska beteendet utan att förlora sig själv, förklarade Susanna Hedman.

Projektet och LOA-grupperna som hon och Richard Numan drev i Eskilstuna fungerade som en plats där de kunde ventilera och diskutera hur och vad man möter i den svenska vardagen och hur var och en kan förhålla sig till den. Deltagarna ville gärna att det skulle fortsätta när LOA-pengarna försvann.

Det som driver Susanna Hedman är viljan att hennes barn ska få ett bra liv. Hon hade tagit vilket jobb som helst för att kunna försörja dem och hon hade sökt tusentals jobb innan hon fick det hon har nu. Ett problem, enligt henne, är att samhället fostrar många romska barn till ett bidragsberoende då de inte får det stöd de behöver till utbildning och arbete. Hon anser att det är jätteviktigt att romska barn möter vuxna romer som har arbete eftersom många växer upp utan förebilder.

- Ofta lyfts bara negativa saker fram. Fokusera istället på dem som har lyckats och på dem som har jobb. På 60-talet fick de första romerna bosätta sig och börja i skolan. Vi har kommit en bra bit på vägen men det finns mycket arbete kvar, avslutade Susanna Hedman.

PROGRAM

*"Med romer för romer" - Nationell konferens
för romska organisationer, kommuner
och andra aktörer*

Dag 1

- 11.30 Registrering och lunch
- 13.00 Konferensen öppnas
Nyamko Sabuni, Integrations- och Jämställdhetsminister
- 13.10 Välkomna till Södertälje
Susanne Bergström, kommunalråd (s), Södertälje
- 13.15 Presentation av dagen,
Margit Silberstein, moderator för konferensen
politisk reporter SR / SVT
- 13.30 Presentation av Delegationen för romska frågor,
Maria Leissner, delegationens ordförande
- 13.45 Romer en erkänd nationell minoritet – vad betyder det för
kommunerna?, *Christina Johnsson*, Forskningschef, Raoul
Wallenberg Institutet
- 14.10 DO:s arbete med romers mänskliga rättigheter,
Lars Lindgren, Utredare, DO
- 14.30 *Kaffe och bensträckare*
- 15.00 Romska grupper, traditioner, historia – vad är gemensamt,
vad skiljer?,
Angelina Dimiter Taikon, föreståndare för Roma
kulturklass, Stockholm
- 15.40 Likvärdig skola? Romska barn i skolan,
Mats Wennerholm, Undervisningsråd, Skolverket
- 16.10 ”Unga vuxnas strategier för egenmakt”.

Samtal mellan unga vuxna från olika romska grupper om deras förutsättningar och möjligheter att finna egna vägar i framtiden

- 17.45 Avslutning och sammanfattning av dag 1, Margit Silverstein, moderator
- 18.15 Underhållning Dansgruppen Terne Cerhaja – Unga Stjärnor

Dag 2

- 08.30 Välkomna till dag två
Maria Leissner
- 08.45 Presentation av dagen,
Margit Silberstein
- 09.00 Romsk delaktighet i samhälls- och kommunala frågor,
Johanna Sjövall, utredare, Raoul Wallenberg Institutet

Miniseminarier

- Balkanromernas situation i Sverige och i Europa
Ingrid Schiöler, flyktinghandläggare, familjepedagog
- Att arbeta med romska familjer enligt COPE – modellen
Mizika Petrov och Goran Bogdanov, Staffanstorps kommun
- Kvinno- och familjefrågor
Rosita Grönfors, Ordf. Rom- och resande kvinnojour
Soraya Post, Ordf. / president International Roma Women Network
- Möter socialtjänstens individuella bedömning den romska familjens behov?
Tiina Kivelö, Utredningssekreterare, Delegationen för romska frågor, Fd. Enhetschef för Romerenheten /socialtjänsten i Uppsala Kommun

Omhändertagande av romska barn – Socialstyrelsens lägerrapport 2006

Annika Öquist, utredare, socialtjänstavdelningen, Socialstyrelsen

- Brobyggare – skolans länk mellan elevens olika världar
Marian Wydow, Brobyggare inom Malmö Stad

Lärarassistenter – en onyttjad resurs?
Mona Danielsson, Kursansvarig romska utbildningar, Sundbybergs Folkhögskola
Manuel Tan-Marti, Utredningssekreterare Delegationen för romska frågor
 - Arbetsmarknadsprojektet Tsihko i Eskilstuna
Susanna Hedman, romsk aktivist samt *Rickard Nyman*, romsk informatör
- 13.00 Finlands modell med nationell och regionala romska delegationer
Henna Huttu, ledamot, delegationen för romska ärenden, Hälso- och Socialministeriet, Finland
- 13.30 Romernas politiska organisering i Europa
Soraya Post, Styrelseledamot i European Roma and Travellers Forum (ERTF)
- 14.00 Avslutande samtal
Hur arbetar vi tillsammans i framtiden? Vad har vi uppnått?
Vilka mål har vi? Hur kan vi nå våra mål?
- 14.40–15.00 Avslutning och sammanfattning *Margit Silberstein*, moderator